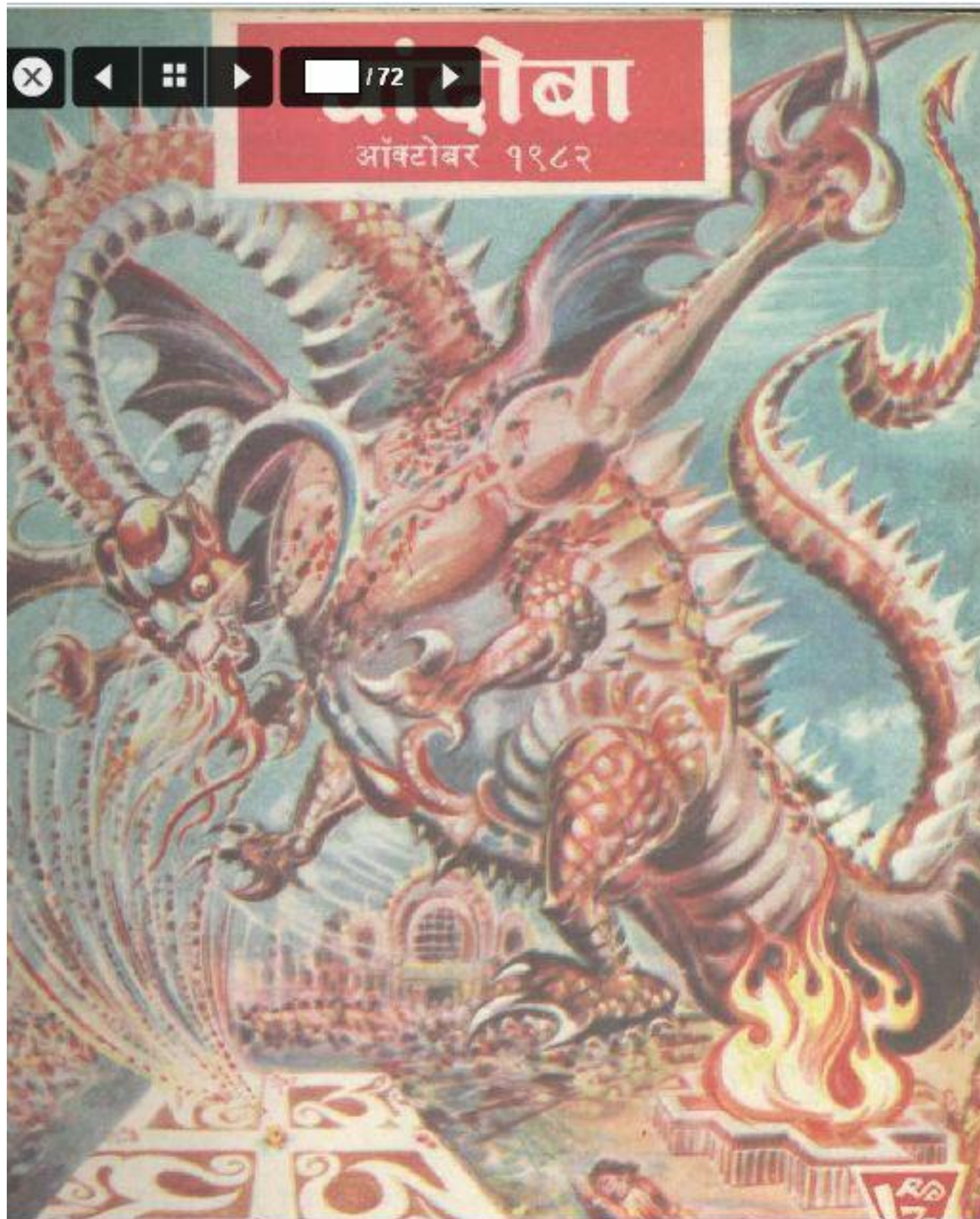

ऑक्टोबर १९८२

जीवन आणि हनू आ...

स्थानांतराची जादू

उबदार हवा आणि भक्ष्य मिळविण्यासाठी प्रतिवर्षी हिवाळ्यात अक्षावरी पक्षी फार मोठ्या अंतराचे प्रवास करतात. ते ज्या मार्गाने जातात त्याच मार्गाने उन्हाळ्यात पुन: स्वगृही परत येतात. या घटनेला म्हणतात स्थानांतर.

1 ARCTIC TERN

आर्टिक टर्न पक्षांची घरटी उत्तर-ध्रुव विभागात असतात. हिवाळ्यात या जातीच्या पक्षांचे फार मोठे थवे 11,000 मैलांचा प्रवास करून दक्षिण-ध्रुव प्रदेशात जातात. दुसरा कोणताही पक्षी एवढ्या दूरवरच्या अंतराचा पल्ला गाठीत नाही.

गोल्डन प्लोवर नावाचा पक्षी अलास्का ते हवाई या 2050 मैलांच्या अंतराचा प्रवास करतो. या प्रवासासाठी त्याला फक्त 35 तास लागतात व या कालावधीत त्याच्या पंखांची उघडझाप 2,50,000 वेळा होते.

[illegible] स्थानांतर करणारे काही बदके 29,500 फूट उंचीवर आढळतात. एवढ्या उंचीवर वास्तव्य करण्याचा हा उच्चांक आहे.

2 SNOW GOOSE

पक्षांना दिशांची विलक्षण समज असते. एका मॅक्स शिअरवॉटर जातीच्या पक्षाला अमेरिकेला नेऊन सोडले असता तो थेट अॅटलांटिक महासागर ओलांडून ब्रिटनमधील आपल्या घरट्याकडे केवळ 12 तासात परतला.

नुकताच जन्माला आलेला शिअरवॉटर पक्षी त्याच्या पहिल्या स्थानांतराच्या वेळी नजर जाईल तेथे पाणी असा अथांग अॅटलांटिक महासागर ओलांडून आणि 8000 मैलांचे अंतर तोडून जमिनीचा लहानसा तुकडा असणाऱ्या ट्रिस्टन द कुन्हा या बेटावर विसावतो.

3 HUMMINGBIRD

1 2 3 4 5

दिवसा, सूर्याच्या स्थानावरून वेळेचे अचूक मान ठेवून आपण कोठे आहोत व आपणास कोठे जावयाचे आहे याचे ज्ञान पक्षांना प्राप्त होते. शरीरातच जणु घड्याळ बसविले असावे अशा प्रकारचे वेळेचे उपजत ज्ञान पक्षांना असते.

ते रात्रीच्या आकाशाचा नकाशाप्रमाणे उपयोग करतात. ओळखीच्या तारका-समूहावरून त्यांना दिशांचे ज्ञान होते.

काही पक्षांना पृथ्वीच्या गुरुत्वाकर्षणाच्या आणि चुंबकीय शक्तीच्या संवेदना असतात. जणु त्यांच्या शरीरातच एखादे होकायंत्र बसविले असावे!

4 SANDHILL CRANE

पक्षांची नजर अगदी [illegible] ओळखीच्या पल्ल्यावरही असते. समुद्र किनाऱ्यावरील लाटांच्या मंद व अस्फुट आवाजाचाही वेध पक्षी घेऊ शकतात. ज्या आवाजाचे मानवी कर्णेंद्रियांना आकलन होऊ शकणार नाही असे आवाज पक्षी ऐकू शकतात.

पक्षांच्या ठिकाणी असणाऱ्या या विविध शक्ति एक गोष्ट निर्विवादपणे सिद्ध करतात आणि ती गोष्ट म्हणजे पक्षी जमिनीवर अथवा पाण्यावर कधीही वाट चुकू शकत नाही!

5 SHEARWATER



हुशार चोर

एके दिवशी रात्री तीन चोर, त्यांनी त्या दिवशी गावातून चोरून आणलेलं धन-पैसे दागिने वगैरे घेऊन जंगलात एका जुन्या पडक्या देवळाजवळ आले आणि त्यांनी त्या देवळातल्या मूर्तीच्या मागे तो चोरीचा माल लपवून ठेवला. नंतर निश्चित होऊन तिथे देवळाच्या सभामंडपात बसून गप्पा मारू लागले.

बोलतां बोलतां त्या तिघांपैकी मोठ्या चोराच्या मनात एक विचित्र विचार आला, तो इतर दोघांना म्हणाला–"मी सांगतो ते लक्षपूर्वक ऐका, बरं का! आतां आपण जो माल चोरून आणला आहे तो आपसात वांटून घेतला तर आपल्या पैकी एकाचंही दारिद्र्य जाणार नाही. तसं न करतां आपल्यापैकी एकानेंच सर्व धन घेतलं तर त्याला ही भयंकर धोक्याची वृत्ती कायमची सोडून सुखाने आयुष्य घालवता येईल."

ती गोष्ट दोघांनाही पटली व दोघांनीही होकारार्थी माना हलविल्या.

परंतु चोरून आणलेलं सर्व धन कोणी घ्यायचं ठरविणं म्हणजे एक मोठी समस्याच समोर आली.

मोठ्या चोराने काही वेळ विचार करून म्हटले–"ही समस्या सोडवायला मला एक उपाय सुचला आहे. उद्या सकाळी उजाडण्या-पूर्वी ज्याला स्वप्नात या धनाच्या सहाय्याने तो कोट्याधीश झाल्याचं दिसेल त्याला हे सर्व धन देऊन टाकायचं."

दुसऱ्या दोघांनी त्या गोष्टीसही होकार दिला. त्यानंतर तिथे झोपायला म्हणून जमिनीवर आडवे झाले. परंतु कोणालाच झोप लागेना. काही वेळाने मोठ्या चोराने सकाळी उठल्यावर त्याला कसे स्वप्न पडले. ते सांगायचे योजून निश्चितपणे झोपला. दुसरा चोरसुद्धा काय स्वप्न पडले, हे मनात जुळवून डोळे मिटून पडला. तिसरा चोर निराळ्याच प्रकारे विचार करू लागला, इतर दोघे चांगले घोरू लागल्या-वर त्याने मूर्तीच्या मागे ठेवलेले धन दागिने वगैरेंचे बोचके उचलले आणि जवळच एका वडाच्या झाडाच्या ढोलीत येऊन येऊन झोपला.

उजाडल्यावर तिघे चोर उठले. धाकट्या दोघांनी विचारल्यावर मोठ्या चोराने त्याला पडलेले स्वप्न रंगवून या शब्दात सांगितले. म्हणाला–"मी, आपण सर्वांनी मिळून चोरून आणलेले पैसे घेऊन मी पूर्वी कधीं न पाहिलेल्या राज्यात गेलो तेथे पिके फार छान आली होती. राज्यात सुकाळ होता. परंतु चवकशी केल्यावर मला कळले की त्या राज्यात चोरांचा सुळसुळाट फार जास्तच होता. म्हणून मी सर्व धन एका सुरक्षित जागी ठेवून देऊन व्यापार करून उदरनिर्वाह करण्याचे ठरविले. परंतु माझ्या दुर्दैवाने त्याच दिवशी रात्री सर्व धन चोरीला गेले.



मला अपार दुःख झाले. मी लगेच जाऊन त्या देशाच्या राजाकडे फिर्याद नोंदवली. राजा फार काळजीत पडला व म्हणाला–"बाबारे, तू कोणी परदेशी दिसतो आहेस. आमच्या राज्यात एकाहून एक अट्टल चोर आहेत. त्या चोरांना धरून देणाऱ्याला मी आपली मुलगी देऊन त्याला आपले अर्धे राज्य सुद्धा देईन असे दवंडी पिटून जाहीर केले आहे. परंतु आजपर्यंत कोणी चोरांना धरून देण्यात यशस्वी झाला नाही."

"राजकुमारी लग्न आणि अर्धे राज्य मिळण्याची गोष्ट ऐकून मला द्विगुणित उत्साह चढला. मी राजाला म्हणालो–"महाराज, तुम्ही दुःखी होण्याचे कारण नाही. मी त्या सर्व अट्टल चोरांना धरून अटक करून तुमच्या समोर हजर करतो."

"चोरांना धरायचं काम चोरानेच करावं! पण मी तस म्हटले नाही बरं का?

श्री बाबुराव. न. पुराणिक



हो, सांगायची गोष्ट म्हणजे मी थोडयाच दिवसात राज्यातल्या सर्व चोरांना धरून राजासमोर हजर केले. त्याने वचन दिल्या-प्रमाणे माझे लग्न राजकन्येशी करून देऊन मला आपले अर्धे राज्य ही दिले. म्हणून आपण लपवून ठेवलेल्या धनाच्या आधारे मी कोटयाधीशच काय, एका देशाचा राजाच झालो."

दुसरा चोर म्हणाला–"हरकत नाही, तुला एक चांगलेच स्वप्न पडले म्हणा-वयाचे." असे सांगून त्याने त्याला पडलेले स्वप्न सांगायला सुरवात केली.

"मी पैसे व दागिने घेऊन पूर्वेच्या दिशेने व्यापार करण्यासाठी जहाजात बसून निघालो. परंतु वाटेत एक मोठे वादळ आले आणि त्यात आमचे जहाज एका खडकावर आदळून फुटले. परंतु मी आपल्या पैशांचे व दागिन्यांचे बोचके घेऊन पोहोत कसा बसा नागलोकात पोंचलो. तेथे हिरे व माणिक्ये पाहून माझे डोळे दिपूनच गेले. परंतु आश्चर्य असे की नागलोकातल्या लोकांनी माझ्या जवळच्या दागिन्यांची कलाकुसरी पाहिली व आश्चर्य चकित झाले. नागलोकाची युवराणी नागदेवी हिने माझ्या जवळचे सर्व दागिने मागितले.

त्यावेळी माझ्या डोक्यात 'चर्र' असे झाले. कारण मी काही दागिने नागदेवीला न देतां तिच्या मैत्रिणींना इनाम म्हणून दिले होते. नागदेवीने आपल्या मैत्रिणींना तिच्याहून चांगले चांगले दागिने घातलेले पाहिले व तिला त्यांचा हेवा वाटून ती मला येऊन म्हणाली–"तू मागशील ते मी देईन, तुझ्याकडचे उरलेले सर्व दागिने मला देऊन टाक."

मी त्या वाक्याचीच वाट पहात होतो. तिच्या तोंडातून तेवढे वाक्य बाहेर पडतांच मी म्हणालो–"नागदेवी, मी जन्मलो वाढलो ती मातृभूमी सोडून, इतके कष्ट सहन करून आलो तो तुझ्याशी विवाह करण्याच्या हेतूने. तर मग हे सर्व दागिने तुझेच आहेत!" असे म्हणत मी सर्व दागिने तिला देऊन टाकले. म्हटल्याप्रमाणे नागदेवीने लगेच माझ्याशी विवाह करून घेतला. अशा तऱ्हेने आपण लपवून ठेवलेल्या धनाच्या सहाय्याने मी नागदेशीच्या युवराणीशी विवाह केला आणि नागदेशाचा राजा झालो.

पहिल्या दोघां चोरांनी त्यांना पडलेली स्वप्ने तिखट मीठ लावून सांगितली ती तिसऱ्या चोराने ऐकल्यावर रडके तोंड करून त्याला पडलेले स्वप्न सांगू लागला. म्हणाला–"हे पहा, तुमच्या दोघांना पड-लेल्या स्वप्नाशी तुलना केल्यास मला स्वप्नच पडलं नाही असं म्हणायला हरकत नाही! लपवून ठेवलेले धन व दागिने घेऊन मी व्यापार करून कोटयाधीश झालोंच. शिवाय आणखी एका कोटया-धीशाच्या मुलीशी लग्न केले. परंतु आमचा संसार सुखाने चालू असतां कसला तरी आवाज झाला आणि माझें स्वप्न मोडले आणि मी डोळे उघडले.

कोणी चौघेजण तोंडावर बुरखा घेऊन आपण मूर्ती मागे लपवून ठेवलेले धन उचलून घेऊन देवळाबाहेर जाऊ लागले. मी लगेच मोठ्या दादाला हलवून ओर-डलो–"चोर चोर!" परंतु मोठा दादा डोळे न उघडतांच म्हणाला–"माझ्या राज्यात चोर? त्यांना मी केव्हांच परलोकी पाठविले आहे. "असे म्हणत कुशी बदलून पुन्हा घोरू लागला.

नंतर मी धाकटया दादाला उठविले आणि परिस्थिती समजावून सांगितली.



त्याने डोळेच उघडले नाहीत व म्हणाला– "नागदेवी, मी राजा असतां या नागलोकांत चोर येतीलच कसे? अहाहा!" मध्यंतरी ते बुरखेवाले चोर जंगलात पळू लागले होते."

ते ऐकतांच दोघे मोठे चोर घाबऱ्या-घाबऱ्या उठून मूर्ती मागे जाऊन धनाचं बोचकं तेथंच आहे की नाही पाहू लागले पण ते तेथं नव्हते.

ते परत येऊन तिसऱ्या चोराला दरडावून म्हणाले–"खरं काय ते बोल. चोर आले, तू आम्हांला उठवायचा प्रयत्न केलास, हे सर्व सपशेल खोटं!"

तिसरा चोर थोडा देखील जागचा न हालतां म्हणाला–"यात खोटं काय आहे? आपलं दुर्दैव असं की ते चोर आले तेव्हां तुम्ही दोघे राज्यकारभार करण्यात गुरफटला होतात!"

ते उत्तर ऐकून दोघे मोठे चोर संतापले व म्हणाले–"अरे, खरं सांगतो, आम्ही तसं काही स्वप्न पाहिलंच नव्हतं झोपायच्या आधी स्वप्नाची जुळवा जुळवी करून ठेवली होती, आतां तरी खरं कायते सांग. ते पैसे व दागिने कोठे लपवून ठेवले आहेस?"

आतां मात्र तिसरा चोर मोठ्याने हंसून म्हणाला–"म्हणजे तुम्हांला कोणत ही स्वप्न पडलं नव्हतं तर! बरं झालं! तर मग आपण विचार केला होता तसं स्वप्न मी एकट्यानेच पाहिले व ते मोठे होते. म्हणून सर्व धन मलाच मिळाले पाहिजे!" असे सांगून त्याने वडाच्या ढोलीत ठेवलेले बोचके आणले आणि त्यांच्या समोर ठेवले.

दोघे मोठे चोर धाकट्या तिसऱ्या चोराची हुशारी पाहून थक्क झाले. आपण दोघे मोठे होतो तरी धाकट्या चोराला फंसवायचा बेत केला होता त्यांनी सर्व धन धाकट्या चोराला देऊ केले व म्हणाले– "अरे छोटू, तू आज पासून चोरी करायची सोडून दे आणि कोठे तरी जाऊन या धनाच्या भांडवलावर मोठा व्यापार कर. एखाद्या चांगल्याशा मुलीशी लग्न करून सुखाने पुढील आयुष्य घालाव!"





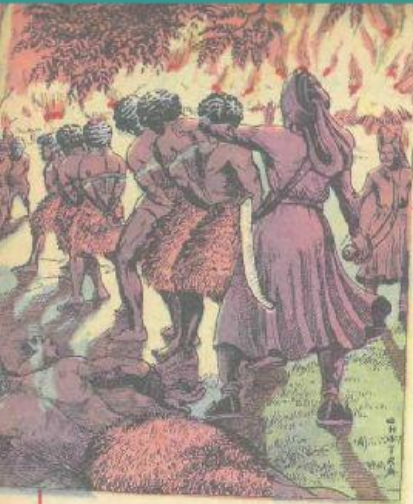
[१०]

[युद्धात घायाळ होऊन समरसेनला वीरगती मिळाल्याचे कळल्यावर शिवदत्त आपल्या अनुयायांसह जंगलात पळून गेला. तेथे त्याला एका जंगली वृद्धनायकाने आश्रय दिला. त्या दिवशी रात्री त्या रानटी वस्तीवर सैन्याने हल्ला केला. त्यांच्यापैकी एका सैनिकाला त्यांनी कैद केल्यावर सुबाहू नावाच्या सैनिकाने बऱ्यांच गोष्टी सांगितल्या. पुढे–]

"मंदरदेवा! त्या शत्रूच्या सैनिकाने जे काही सांगितले ते ऐकून मला व रानटी लोकांच्या वृद्ध नायकाला दोघांनाही आश्चर्यचकित करून सोडले. परिस्थिती काही तरी निराळेच रूप घेत आहे असे मला वाटले." शिवदत्त म्हणाला.

मंदरदेव मान डोलवीत म्हणाला–"ही नवी परिस्थिती निर्मिल्याचे ऐकून मला सुद्धा आश्चर्यच वाटत आहे. पुढे काय झालं सांगा."

"माझ्या बरोबर त्या भिल्ल नायकाला सुद्धा पुढील प्रसंगाची कल्पना आली असावी असे मला वाटले. तो माझ्याकडे वळून म्हणाला–"या जंगलात आमचा कोणाशीही काही संबंध नसूनही, आम्ही स्वतंत्रपणे आपले आयुष्य घालवीत असतां, आमच्या या वस्तीपर्यंत तुमच्या राज्या-



तल्या भानगडी आणि भांडणे येऊन पोंचली आहेत म्हणावयाची. हा सैनिक म्हणतो आहे त्या सुबाहूने तुमच्या त्या नरवाहनाला कितीही मदत केली असेल, परंतु त्याला आमच्या या वस्तीवर आपला अधिकार सांगायची काय गरज? असं त्याने दात-ओठ चावून म्हटले.

"बाबारे, हल्लीच्या काळात बळी तो कान पिळी अशी स्थिती आहे! तुम्हां भिल्लां मध्ये ऐक्य असेल तर काही उपयोग होईल. त्यासाठी माझ्याकडून तुम्हांला हवी असेल ती मदत द्यायला मी तयार आहे." शिवदत्त म्हणाला. थोड्याच वेळात त्या वस्तीत शस्त्र धारण करण्याची शक्ती असणारे सर्व पुरुष आपल्या नायकाच्या आज्ञेप्रमाणे तयार झाले आणि जंगलाला आग लावण्याचा प्रकार ज्या बाजूने चालू होता त्या बाजूला निघाले. मी सुद्धा अनुयायांसह त्यांच्या पाठोपाठ निघालो. त्यांच्या स्वातंत्र्य रक्षणासाठी हे कसा पराक्रम दाखवितात व त्याग करु शकतात हे पहायला मिळेल व यांच्या मदतीने आपण नरवाहनच्या विरुद्ध उठाव करू शकतो का याचा अंदाज ही लागू शकेल हा विचार माझ्या मनात होता.

आम्ही काही अंतर चालून गेल्यावर आम्हांला तलवारी व कट्यारी असलेले नरवाहनचे काही सैनिक एका भिल्ल वस्ती-वर चालून आलेले आम्हांला दिसले. ते हाताला लागेल ती वस्तू नष्ट करीत होते आणि सापडेल त्या भिल्लाला धरुन त्याचे हात बांधीत होते. ते त्यांना धरुन घेऊन ही जात होते. बहुतेक त्यांना आपले गुलाम करून घेऊन त्यांच्याकडून वाटेल ती कामे करवून घेण्याचा त्यांचा हेतू असावा किंवा त्यांना विकून पैसे मिळ-विण्याचा हेतू असावा.

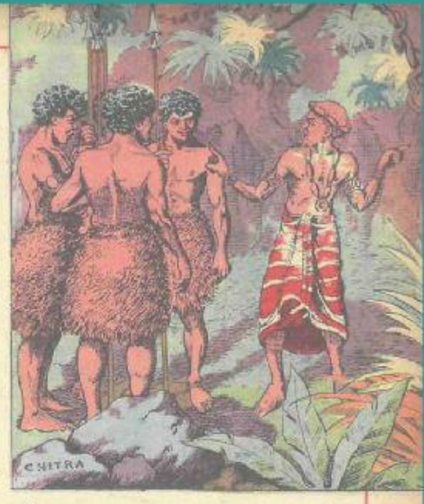
इतक्यात भिल्ल नायकाच्या आज्ञेने जयघोष करीत सर्व भिल्ल नरवाहन मिश्रच्या सैनिकावर एकाएकी तुटून पडले. आपल्याशी युद्ध करायला कोणी इकडे नसणार असे समजून आलेले सैनिक अक-

स्मात् झालेल्या भर हल्ल्यामुळे घाबरले. भिल्लांनी जो सापडेल त्या सैनिकांला आपल्या भाल्याने भोसकले आणि पकडून घेऊन जात असलेल्या भिल्लाला सोडवून जयजयकार करु लागले.

या चकमकीत मला माझ्या अनुयायांसह भाग घ्यायला संधीच मिळाली नाही. त्याची गरजच भासली नाही. भिल्लांचं धैर्य व साहस पाहून तर मी आश्चर्यचकितच झालो. थोडेसे सैनिक शिक्षण व शिक्षा यांची माहिती यांना दिली तर यांच्या मदतीने नरवाहनने बळकावलेल्या कुंडलिनी बेटाला मुक्ती मिळू शकेल असे मला वाटले.

"तो जळत असलेला जंगलाचा प्रदेश असाच सोडून द्यावयाचा का? ती आग पसरत या बाजूला सुद्धा येऊ शकेल नाही का?" मी वृद्ध भिल्ल नायकाला म्हटले.

त्याने त्या जळत असलेल्या आगीकडे पाहिले व म्हणाला—"ती आग विझविणे आपल्या मानवजातीस शक्य नाही. आग लावणे मात्र फार सोपे आहे. बरं तर एक गोष्ट विचारतो, तुमचा तो नरवाहन राजा आमचे हे जंगल वाटेल त्याला देऊन टाकतो आहे कां स्वतः बळकावणार आहे, हे कसं काय हो समजायच? आम्ही सर्व रानटी जातींच्या लोकांनी एक होऊन या गोष्टीस विरोध केला तर? तो आमचा सर्वांचा



सर्वनाश करण्याचा प्रयत्न करील का?"

मी त्या भिल्लनायकाच्या तोंडी तशा प्रश्नाची अपेक्षाच करीत होतो. मी त्याला नरवाहन मिश्राची कूटनीती आणि त्याला मदत करणारे आणखी काही द्रोही यांची सर्व माहिती सांगितली. त्याला मदत करणाऱ्यांच्या समोर चाटायला काही फेंकले नाही व त्यांना खूष केले नाही तर तेच त्याच्याविरुद्ध उलटून त्याचा सर्वनाश नाही कां करणार? म्हणून असं काही केल्या-शिवाय त्याचे काम चालणारच नाही तुम्हांला या संकटातून सुटका करून घ्या-यची असेल तर तुम्ही सर्वांनी एकजुटीने

त्याचा विरोध केला पाहिजे. आथित्य दुसरा उपायच नाही."

मी म्हटलं ते सर्व ऐकून भिल्लांचा तो नायक काहीवेळ विचार करीत राहिला आणि तेथे जमलेल्या भिल्लांकडे वळून म्हणाला–"तुम्ही सर्वांनी जाऊन हा निरोप जंगलातील सर्व वस्त्यांत पोचता केला पाहिजे. उद्या बरोबर दुपारी सूर्य डोक्यावर येईल त्या वेळी लांडग्यांच्या वस्तीत सर्व वस्तींच्या प्रमुखांनी एकत्र जमावयाचं आहे. त्यांनी आपापल्या अनुयायांना बरोबर घेऊन येणे बरोबर होईल."

फार वेळ दवडू न देता, आयुध धारण करण्याची शक्ती असलेला प्रत्येक भिल्ल-तरुण निरनिराळ्या दिशांना ओरडत धावले. मी भिल्लनायकाच्या बरोबर लांडग्यांची वस्ती नांवाच्या जागेकडे निघालो.

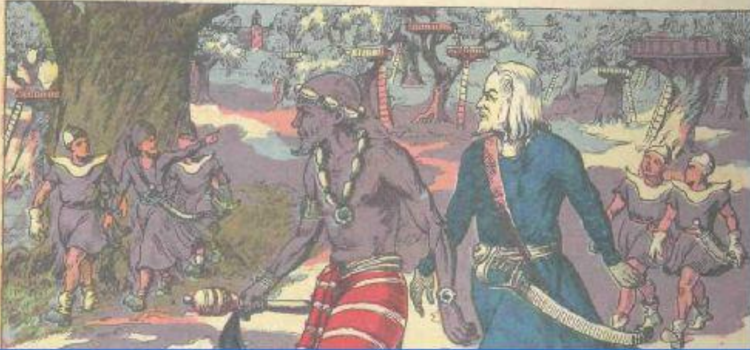
आम्ही त्या वस्तीत येऊन पोचलो तोंपर्यंत चांगले उजाडले होते. जवळपास इतक्या वस्त्या असतां त्या भिल्ल नायकाने भिल्ल प्रमुखांच्या सभेसाठी इतक्या दूरच्या वस्तीचीच निवड कां केली हे मला त्या वस्तीत आल्यावरच चांगले कळले.

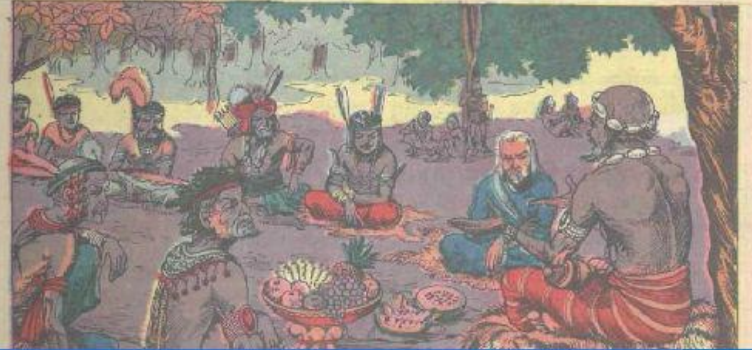
ही लांडग्याची वस्ती भिल्लांच्या इतर वस्त्यांसारखी नव्हती. त्या वस्तीच्या चारी बाजूला मातीची उंच भिंत होती आणि जागोजागी उंच बुरुजही होते. त्या वस्तीतल्या उंच झाडांवर मांची बांधलेली होती. त्यावरून बाण सोडतां येत होते. वस्तीच्या मधोमध एक उंच सागवानाचे झाड होते, त्यावर चढल्यास चारही बाजूचा सुमारे तीन चार कोसाचा प्रदेश छान दिसत होता. हे त्या वस्तीचे विशेष होते. शत्रू येत असल्याचे दिसल्यास आगाऊ सूचना मिळे व शत्रूला तोंड द्यायला सर्व तयारी करणे शक्य होई.

दिवस वाढत गेला तसतसे निरनिराळ्या रानटी वस्त्यांतील प्रमुख आपल्या अनुयायांसह जपू लागले. त्या प्रमुखात काही फारच वृद्ध होते तर काही चांगले तरुणच होते. सर्वांच्या तोंडावर भय आणि कुतूहल स्पष्ट दिसत होते.

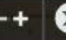
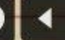
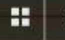
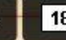
ठीक दुपारी सूर्य डोक्यावर आला. सभा सुरु व्हायची सूचना म्हणून मोठमोठी रणवाद्ये वाजू लागली. एका मोठ्या वडाच्या झाडाखाला वाघाची व हरणाची कातडी अंथरण्यात आली. त्यांवर भिल्ल प्रमुख एकेक करून येऊन बसू लागले. मी ज्या भिल्लनायका बरोबर आलो होतो. त्याला वडाच्या पारावरचे उच्च आसन देण्यात आले. मला माझ्या अनुयायासह बसायला सांगण्यात आले.

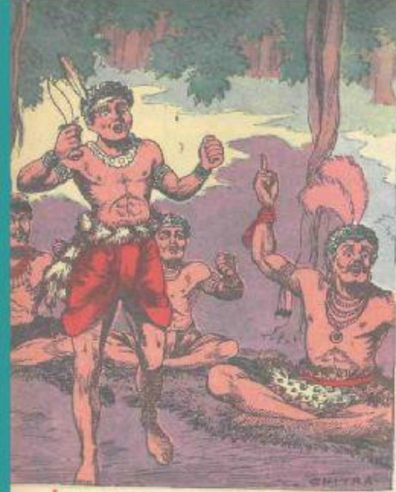
निरनिराळी फळफळावळे, मांस व ताडी-माडी तिथे जमलेल्या सर्वांना वाढण्यात आली. सर्वांचे पोटभर खाणेपिणे आटोपल्यावर भिल्लनायक उच्च स्वरात सर्वांना बोलावण्याचे कारण सांगू लागला. म्हणाला–"परिस्थिती पार बदलून गेल्यासारखी दिसत आहे. या कुंडलिनी द्वीपात आजपर्यंत कित्येक राजवटी बदलल्या, परंतु या









जंगलात राहणाऱ्या आपल्या लोकांना कोणत्याही प्रकारचा त्रास झाला नाही. पिढ्यान् पिढ्या या जंगलात आपण रहात आलो आणि ही वनसंपदा आपण उपभोगीत आलो त्यावर अवलंबून स्वच्छंदपणे व निर्भयपणे आपण रहात आलो. परंतु आत्तां बदलेल्या राजवटीत आपणांवर संकट आले आहे काल रात्री घडलेला भयंकर प्रकार तुम्ही सर्वांनी ऐकलाच असेल." असे म्हणत वृद्ध भिल्ल नायक थांबला.

त्यानंतर तेथे जमलेल्या प्रमुखांनी उठून आपापले अनुभव वर्णन करून सांगितले. ते म्हणाले नरवाहनाने त्याला अनुकूल असलेल्या सरदारांना बक्षीस म्हणून जंगलातला सर्व प्रदेश वाटून दिला होता. मग पुढे काय करायचे? हा प्रश्न सर्वांच्याच समोर राक्षसासारखा उभा होता. काहीतरी केलं पाहिजे हे प्रत्येकाला वाटत होते, परंतु काय करायला हवे, हे कोणालाही सुचले नव्हते. "हे जंगल आमचे आहे!" उपभोगण्याचा हक्क ही आमचाच आहे!" असे सर्वांचेच म्हणणे होते.

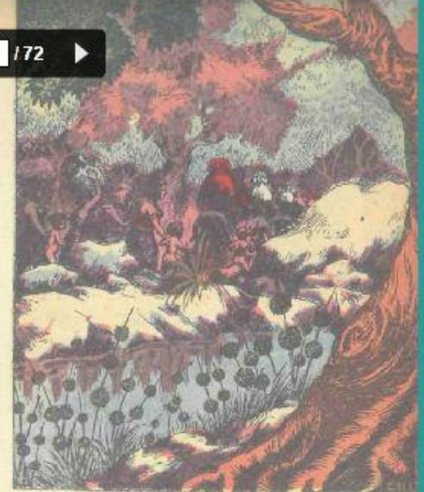
सर्व म्हणाले ते शांतपणे ऐकून घेतल्यावर वृद्ध भिल्ल नायक म्हणाला–"पण तो हक्क रहावा यासाठी काय करायचे?..." त्याने स्पष्ट शब्दात सर्वांना विचारले.

तेथे जमलेले प्रमुख परस्परांच्या तोंडाकडे या अर्थी पाहू लागले की 'पुढे काय करायचे?' काहीवेळ सर्व गप्प राहिल्यावर एक तरुण भिल्ल उभा राहून म्हणाला–"त्यानी आपल्यावर एकाएकी हल्ला करून बळजबरीने जंगल आपल्या ताब्यात करून घ्यायचे ठरविले आहे. तेव्हां आपणही सर्व शक्तीनिशी त्यांचा विरोध करून त्यांचा पराभव केला पाहिजे."

ते ऐकून तेथे जमलेल्या सभेतून सर्व दिशांना "होय, होय!" असा आवाज व त्याचा प्रतिध्वनी ऐकू आला. त्या प्रतिसादाची अपेक्षा करीत बसलेला वृद्ध भिल्ल नायक आनंदाने मान डोलवून म्हणाला– "सर्व प्रमुखांनी आपापल्या अनुयायांना या कामासाठी ताबडतोब एकत्र करायला लागलं पाहिजे. शत्रू एका मागून एक वस्ती बळकावण्याचा प्रयत्न करील. त्याला तशी संधी मिळतां कामा नये. सर्वांनी एक जुटीने शत्रूला तोंड देऊन हा प्रश्न तडीस लावला पाहिजे. मिळो किंवा पराभव होवो, हा निश्चय कायम आहे!"

त्या सभेला हजर असलेल्या सर्वांना तो म्हणाला ते पसंत पडले. होकारार्थी सर्वांनी टाळ्या वाजविल्या. तेव्हां वृद्ध नायक म्हणाला–"परंतु मी तुमच्या सर्वांच्या अनुज्ञेने त्या पूर्वी एक काम करायचं ठरविलं आहे. आतां कुंडलिनी द्वीपाचे राज्य नरवाहन नांवाच्या एका राजाने हस्तगत करून घेतलं आहे. त्याने अशा तऱ्हेने जंगलावर आपला अधिकार सांगून आपल्या सरदारांना ते वाटून दिलं आहे. ते न्याय्य नाही हे मी त्याला कळविणार आहे. तो त्याचे काय उत्तर देतो हे आपण पाहू या!"

तो प्रयत्न करून पहायला सर्वांनी होकारार्थी आपली मान हलविली आणि ती सभा संपली. दुसऱ्या दिवशी सायंकाळ व्हायच्या आधी सर्व प्रमुखांनी आपापल्या अनुयायांसह लांडग्यांच्या वस्तीत जमायचं ठरलं. जंगलाच्या हद्दीजवळच्या भागातल्या वस्त्या रिकाम्या करून बायकापोरांना खोल अरण्यातल्या भागात पोचते करावे असेही



ठरले. सर्व लोक निघून गेल्यावर वृद्ध भिल्ल नायकाने मला जवळ बोलावून घेतले व विचारले–"तुम्हांला काय वाटते? सर्व वस्त्यांचे प्रमुख आले होते त्यांना तुम्ही पाहिलेच आहे. हे लोक त्या सैनिकांच्या समोर टिकाव धरून उभे राहू शकतील का?"

"ते आतां नाही सांगता येणार. त्या नरवाहनाचे सैनिक शस्त्रविद्येत चांगले निष्णात आहेत. शिवाय त्यांना मदतीला घोडेस्वार आहेत. ते अकस्मात् हल्ला करून दुसऱ्या क्षणाला नाहीसे होऊ शकतील आतां तुमचे लोक पहा, ते तर सर्व पायदळ सैन्यासारखेच आहेत. युद्ध जिंकायचं म्हणजे फक्त धैर्य व साहस पुरेसे नसते. तेव्हां

तुम्ही लहानसे घोडेस्वारांचे एक दल उभे करू शकाल का?" मी विचारले.

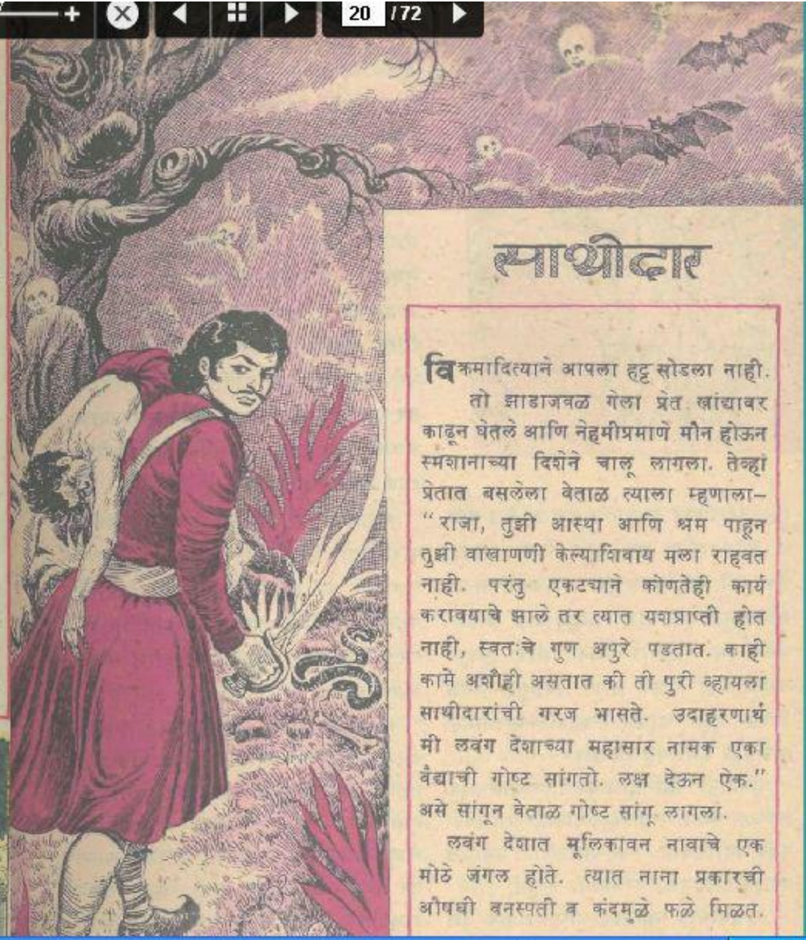
भिल्ल नायकाने नकारार्थी ओठ हलविले व म्हणाला–"ते इतक्या लौकर साध्य होणार नाही. आमच्यापैकी काही तरुण मंडळी रानटी घोडयांना धरून त्यांच्या पाठीवर काही न घालता गमतीखातर स्वारी करतात खोगीर लगाम वगैरे करण्याची माहिती असणारे कारागीर आमच्यात नाहीत. तरी तशीच गरज पडली तर लहानसं अश्वदल उभे करतां येईल."

"तरमग तसे घोडेस्वारांचे दल उभे कराच. त्याची गरज फार आहे!" असा मी त्याला सल्ला दिला. त्यानंतर वृद्ध भिल्लनायकाने एका तरुणाला बोलावून हरणाच्या एका कातड्यावर एका धारदार सुरीने काही लिहिले व म्हणाला–"हे नरवाहन महाराजांना नेऊन दे! तू निर्भय-पणे या जंगलातून मैदानात जा. कोणत्याही सैनिकाला दाखविलेस की तो तुला आपल्या महाराजांकडे घेऊन जाईल आणि तू मात्र हातात एकही शस्त्र धारण न करिता गेलं पाहिजेस!" त्याने त्याला आज्ञाच केली.

त्या वृद्ध नायकाने पाठविलेल्या पत्राचा कितपत उपयोग होतो हे पाहण्याची उत्सुकता माझ्या मनात होती. एक गोष्ट मात्र माझ्या लक्षात आली. त्या पत्राचा तसा मोठा उपयोग होईल, या गोष्टीची वृद्ध नायकाला सुद्धा विशेष आशा असल्याचं मला दिसलं नाही.

त्या दिवशीची रात्र आम्ही सर्व लांड-ग्यांच्या वस्तीतच काढली. जंगल जळत असल्याचे कळल.चांगलं उजाडल्यावर आम्ही उठलो त्याच्या आधीच म्हातारा भिल्ल नायक व त्याचे अनुयायी उठून सागवानाचं जे मोठे झाड होतं त्याच्या खाली जमा झाले होते. आम्ही पोचलो तेव्हां झाडावर चढलेला एक तरुण मैदानात दूरवर पाहून मोठ्याने ओरडून सांगत होता, तो पहा, आपण पाठवलेला माणूस येतो आहे. परंतु हे काय? गाढवावर बसलेला आहे!" असे आश्चर्याने म्हणाला. (क्रमशः)

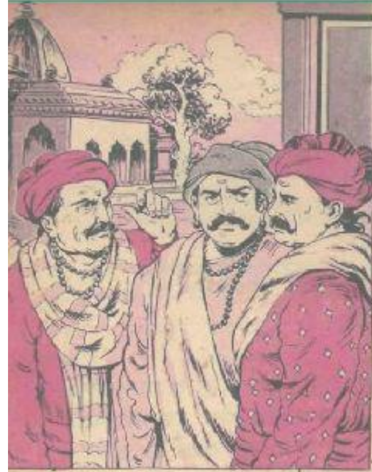




साथीदार

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा, तुझी आस्था आणि श्रम पाहून तुझी वाखाणणी केल्याशिवाय मला राहवत नाही. परंतु एकट्याने कोणतेही कार्य करावयाचे झाले तर त्यात यशप्राप्ती होत नाही, स्वतःचे गुण अपुरे पडतात. काही कामे अशीही असतात की ती पुरी व्हायला साथीदारांची गरज भासते. उदाहरणार्थ मी लवंग देशाच्या महासार नामक एका वैद्याची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

लवंग देशात मूलिकावन नावाचे एक मोठे जंगल होते. त्यात नाना प्रकारची औषधी वनस्पती व कंदमुळे फळे मिळत.



त्या जंगलाच्या वनस्पतीमुळेच तो देश सुखी व संपन्न होता असे लोक म्हणत. परंतु एक वर्षी त्या देशात दुष्काळ पडला. पाऊस पडल्यामुळे मूलिकावन वाळून जाऊ लागले. खेडयांतून राहणारे लोक झाडे कापून लाकूडफाटा घेऊन जात. त्यामुळे जंगल विरळ होऊ लागले. झाडी नसल्यामुळे पाऊसही कमी पडू लागला.

तज्ज्ञांनी सांगितल्यावरून राजाने एक कायदा केला. त्या कायद्यान्वये राजाच्या परवानगीशिवाय कोणालाही जंगलात पाऊल टाकायला परवानगी नव्हती.

राजधानीत महासार नांवाचा एक वैद्य होता. लहान वयातच त्याने शरीरशास्त्र व चिकित्सा शास्त्राचा अभ्यास करून एक उत्तम वैद्य म्हणून नावलौकिक संपादन केला. परंतु त्यामुळेच गावातील इतर वैद्य त्याचा मत्सर करू लागले. या वैद्याचा कांटा कसा बाजूला सारता येईल या गोष्टीचा ते सर्व विचार करीत होते. त्याच सुमारास राजाज्ञेने जंगलात पाऊल टाकणे कायद्याविरुद्ध काम होते व त्याबद्दल मोठी शिक्षा होण्याची शक्यता होती. महासारचे सर्व वैद्यशास्त्र जंगलांतील वनस्पतीवरच तर चाले. निरनिराळ्या रोगांवर रामबाण औषध म्हणून त्याने अनेक वनस्पतींचा शोध लावला होता.

महासार सर्व वैद्यांना भेटला आणि परिस्थिती समजावून सांगितली. त्याने सुचविले की महाराजांना भेटून औषधी वनस्पती पुरती राजाकडून परवानगी घ्यावी. परंतु कोणताही वैद्य त्या गोष्टीस कबूल झाला नाही.

शेवटी महासारने स्वतःच महाराजांना भेटायचे ठरविले. परंतु त्याच्या वडिलांनी त्याला समजावून सांगितले की कार्यसिद्धी हवी असेल तर कधी एकट्याने कामाला लागू नये. योग्य साथीदार बरोबर असेल तर कार्यसिद्धी अवश्य होते. अशा योग्य व्यक्तीची निवड करण्यातच तुझी योग्यता सिद्ध होईल."

महासार म्हणाला– बाबा, तुम्ही म्हणता आहां, ते मीही मान्य करतो. परंतु योग्य व्यक्तीची निवड मला करतां येणार नाही. आपणच योग्य व्यक्तीचे नाव सुचवावे. मी त्याला बरोबर घेऊन महाराजांना भेटेन."

तेव्हां महासारच्या वडिलांनी त्याला कुशंकचे नाव सुचविले. कुशंक हा लवंग देशाच्या राजाचा सावत्र भाऊ होता. तो स्वभावाने दुष्ट आणि क्रूर होता. सावत्र आई जिवंत होती, म्हणून राजघराण्याची प्रतिष्ठा कायम रहावी यासाठी राजा कुशंकच्या दुर्वर्तनाकडे दुर्लक्ष करीत असे. ही गोष्ट सर्वांना माहीत होती. कुशंकला एका भयंकर आजारांतून महासारने वांचविले होते. म्हणून राजा कुशंकने सांगितले तर नक्कीच यश मिळेल.

महासार कुशंकला बरोबर घेऊन जाऊन राजाला भेटला. सावत्र भावाला पाहतांच राजाच्या कपाळाला आंठ्या पडल्या. कुशंकने महाराजांना महासारची ओळख करून देत निवेदन केले–"महाराज, हा एक फार मोठा वैद्य आहे. याला औषधी वनस्पतींची चांगली माहिती आहे. म्हणून याला औषधी वनस्पती पुरती मूलिकावनात प्रवेश करण्याची परवानगी देण्याची कृपा करावी. राजाने लगेच महासारला अनुमती पत्र लिहून दिले. महासारने घरी आल्यावर



वडिलांनी उत्तम सल्ला दिल्याबद्दल त्यांची वाखाणणी केली. ती बातमी कळल्यावर राजधानीतल्या वैद्यांना अत्यंत आश्चर्य-वाटले. त्यानी महासारचा कांटा कायमचा काढून टाकण्यासाठीं एक कारस्थान रचले. त्यांनी एक निनावी खोटे पत्र राजाकडे पाठविले की राज्याच्या सरहद्दीवर एका गावी संसर्गजन्य असा भयंकर रोग झपाट्याने पसरत आहे. त्याचा इलाज करण्याची शक्ती एकट्या महासारच्या अंगात आहे. म्हणून त्याला तेथे तत्काळ जाण्यास सांगण्यात यावे. राजाने विशेष चवकशी वगैरे न करतां महासारला तेथे जाण्यास आज्ञा-पत्र पाठविले.



त्या वेळी राजधानीतील पुष्कळ श्रीमंत व दरबारी वजनदार मंडळी महासारकडून आपला इलाज करवीत होती. त्यांचा जीव धोक्यात टाकून राजाच्या हुकमाप्रमाणे सरहद्दीवरच्या गावी जाण्याची इच्छा महासारच्या मनात नव्हती. शिवाय ते गावातल्या वैद्यांचे त्याच्या विरुद्ध केलेले कारस्थान असल्याची त्याला खात्री होती. त्याने महाराजांना भेटायचे ठरविले.

तेव्हां त्याच्या वडिलांनी त्याला जवळ बोलावून सल्ला दिला की त्याने या वेळी कुशंकला बरोबर नेऊ नये. कारण कुशंकवर राजाची गैरमर्जी आहे. म्हणून त्याच्या ऐवजी दरबारी विदूषकाला बरोबर न्यावे.

महासारने वडिलांच्या सल्ल्याप्रमाणे केले. विदूषक राजाला म्हणाला–"महाराज, आपल्या आज्ञेप्रमाणे महासार त्या सरहद्दीवरच्या गावी जात आहे. त्याच्या बरोबर मी व राजधानीतील काही प्रमुख नागरिकही जात आहो त्याच्या बरोबर जाण्याची अनुज्ञा देण्याची कृपा करावी.

महासार बरोबर त्या गावी निघालेल्या नागरिकांची नावे ऐकून राजा चकित झाला. त्याने विदूषकाला तिकडे सर्वांनी जाण्याचे कारण विचारले. विदूषक म्हणाला–"महाराज ते सर्व आजारी आहेत आणि महासारच त्यांचा इलाज करीत आहे. ते ऐकून राजाने आपले आज्ञापत्र मागे घेवविले आणि दुसऱ्या एका नामवंत वैद्याला त्या गावी पाठविण्यास राजवैद्यास सांगितले.

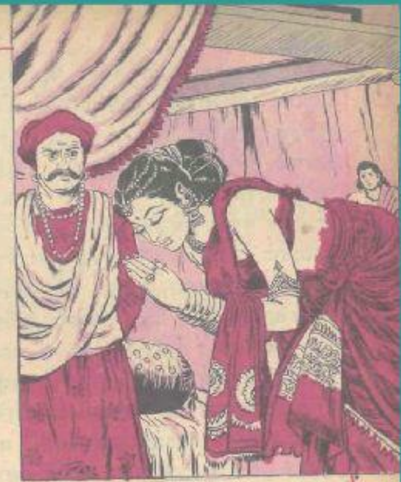
एकदां राजधानीत सत्वसार नावाचा एक मोठा वैद्य आला. त्याला वैद्यकशास्त्र चांगले माहीत असल्याची प्रसिद्धी होती. तो आपल्या पट्टशिष्यांना व वैद्यक शास्त्रीला काही गुपिते सांगतो असेही ऐकिवात होते. तो वैद्य भयंकर तापट होता. तो जर का कोणावर रागावला तर त्याला जवळ येऊ देत नसे. शिष्य करून घेणे तर अशक्यच!

गावातील कित्येक वैद्य त्या रागीट वैद्याला भेटायला गेले आणि त्याच्या शिव्या खाऊन परतले. या वेळी महासारच्या वडिलांनी महासारला चित्रलेखा नावाच्या राजनर्तकीला बरोबर नेण्यास सांगितले. एकदां राजनर्तकीच्या पायाला गळू झाले होते. तेव्हां राजवैद्यांनी तिचा पाय सडला असल्याचे सांगून तो कापून टाकावा लागेल असे सांगितले होते. पायच कापून टाकला तर ती नृत्य काय करणार व तिचा धंदा कसा चालणार असा विचार करून राजनर्तकी महासारचा सल्ला घ्यायला आली, महासारने शस्त्रचिकित्से शिवायच राजनर्तकीचा पाय बरा करून दिला.

त्या गोष्टीची राजनर्तकीला आठवण करून देऊन महासारने सत्वसारचे शिष्यत्व ग्रहण करण्यासाठी मदत करण्यास विनंती केली. तिने होकार दिला. तिचे सौंदर्य पाहून सत्वसार गारच पडला.

राजनर्तकी सत्वसारांना प्रणाम करून म्हणाली–"वैद्यराज आपण या युगातील धन्वंतरी असल्याचे मी ऐकले. आपल्या हाताला गुण चांगला आहे व आपण वैद्यकशास्त्र धुरंधर आहां! परंतु आपलं सौंदर्य देवांना सुद्धां लाजविणारं आहे ह्याची मला कल्पनाही नव्हती, मी आपणांसमोर नृत्य करून आपली करमणूक करतां येईल या आशेने आले आहे.

नंतर महासारची ओळख करून देत ती म्हणाली–"आपल्या वैद्यकशास्त्रातील



नैपुण्या बरोबर आपल्या शांत स्वभावाविषयी पण मी फार ऐकले आहे. माझ्या या मित्राला आपण एक शिष्य म्हणून स्वीकाराल ही एक माझी विनंती आहे."

तेव्हां सत्वसारने अत्यंत आनंदाने महासारला आपले शिष्य म्हणून मान्य केले व तीन चार दिवसातच वैद्यकशास्त्राची सर्व गुपिते त्यांला सांगून टाकली.

तो आपल्या वडिलांना म्हणाला–"बाबा, तुम्ही अनेकदां मला लग्न करून घेण्याविषयी आग्रह केला होतां. पण मी टाळीत आलो. परंतु आतां मात्र मी स्वत:च लग्नाला तयार असल्याचे आपणाला सांगत आहे."

वेताळ येथवर गोष्ट सांगून म्हणाला–"राजा, महासारच्या वडिलांनी आपल्या मुलाला वेळोवेळी जो सल्ला दिला तो विचित्र व अदूरदर्शीपणाचा होता, नाही का? एकदां त्यांनी राजाच्या सावत्र भावाला बरोबर घेऊन राजाला भेटायला सांगितले. राजाला तर सावत्र भावाच्या नावाचाच तिटकारा होता. दुसऱ्यावेळी विदूषकाला बरोबर घेऊन जायला सांगितले. या तिन्ही वेळी उलटाच परिणाम होण्याची शक्यता होती. तसं झालं नाही ही गोष्ट निराळी. या पाठीमागे महासारचे नशीब होतं की आणखी काही होतं? या शंकांचं समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिलं नाहीस तर तुला परिणाम माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य उत्तर देत म्हणाला–"महासारच्या वडिलांना लौकिकज्ञान चांगले होते. म्हणून त्यांना निरनिराळ्या पातळीवर राहणाऱ्या लोकांच्या स्वभावाची चांगली माहिती होती. राजा ज्या सावत्रभावाचे तोंड पुन्हा पाहायला ही तयार नव्हता त्याला बरोबर न्यायचा सल्ला देऊन राजाकडून महासारला पाहिजे होते तसे अनुमती पत्र मिळवितां आले, विदूषकाच्या बाबतीत ही तीच गोष्ट घडली, राज्य व्यवस्थेच्या कामात सतत गुरफटून राहणाऱ्या राजाला हंसविण्याचे काम एक विदूषकच करीत असे. तोच त्याचा खरा मित्र असतो. सत्वसार सारख्या तापट माणसाला वळवून घ्यायला चित्रलेखेला बरोबर नेण्याचा सल्ला देण्यात महासारच्या वडिलांनी आपल्या लौकिक ज्ञानाचाच उपयोग केला होता. या सर्व अनुभवांच्या आधारे महासारला वाटू लागले की आयुष्यात नेहमी यश मिळवायचं असेल तर एक साथीदार असला पाहिजे. स्वतःच्या बायको व्यतिरिक्त उत्तम साथीदार आणखी कोण होऊ शकेल?"

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)





विक्षिप्तपणाबद्दल शिक्षा

एक यात्रेकरू जंगलाच्या वाटेने जात असतां काळोख पडू लागला. पुढे जाणे शक्य नव्हते. परंतु त्याच्या सुदैवाने त्याला एक झोपडे जवळच दिसले तो त्या झोपडीत शिरला. झोपडीत एक मध्यम वयाचा माणूस सैंपाक करीत होता. कोपऱ्यात एक मांजर पेंगत बसले होते.

त्या यात्रेकरुने त्या माणसाला विचारले–"मी एक यात्रेकरू आहे. आजची रात्र येथे आपल्या झोपडीत काढायला काही हरकत आहे का? आपले उपकार मी आयुष्यभर विसरणार नाही."

"तुला आजची रात्र येथे काढायला मुळीच हरकत नाही. मी जेवायला ही वाढीन. परंतु माझा एक प्रघात आहे. माझ्या घरी जो कोणी पाहुणा म्हणून येतो त्याला मी तीनचार प्रश्न विचारतो. त्याचे उत्तर पाहुण्याने द्यायचे असते. ते उत्तर बरोबर नसेल तर मी एक थोबाडीत देतो." तो गृहस्थ म्हणाला.

त्याची ती अट यात्रेकरूने मान्य केली. "तर मग दार ओढून घे आणि चुलीजवळ शेकायला येऊन बस. थोड्या वेळाने सैंपाक तयार होईल." तो गृहस्थ म्हणाला.

सैंपाक झाल्यावर त्याने दोघांना वाढून घेतले. पोटभर जेवून घेतले. जेवणखाण ओटोपल्यावर दोघे बोलत बसले. त्या गृहस्थाने मांजराकडे बोट दाखवून यात्रेकरूला विचारले–"तिला काय म्हणतात?"

हा गृहस्थ विक्षिप्तासारखा हा काय प्रश्न विचारतो आहे असा विचार करून तो यात्रेकरू मनातल्या मनात थोडा हसला व म्हणाला–"ती भाटी आहे!"

"नाही, ती स्वच्छता आहे! समजलें!" असे म्हणत त्या गृहस्थाने आपल्या पाहुण्याच्या थोबाडीत एक भडकावली. त्या

गृहस्थाच्या त्या विक्षिप्तपणाबद्दल यात्रेकरूला आश्चर्य वाटले.

त्या गृहस्थाने त्यानंतर पाणी भरलेल्या मडक्याकडे बोट दाखवून विचारले–"त्यांत काय आहे?"

"का, पाणी!" यात्रेकरू म्हणाला.

"नाही, यात चांगुलपणा आहे!" असे म्हणत त्या गृहस्थाने आपल्या पाहुण्याच्या थोबाडीत पुन्हा एक भडकावली.

थोड्या वेळाने त्या गृहस्थाने आपल्या पाहुण्याला विचारले–"त्या चुलीत काय आहे?"

"विस्तव!" यात्रेकरू म्हणाला.

"नाही, सुख आहे!" असे म्हणत त्या गृहस्थाने गालफडात तिसरी भडकावली.

अगदी शेवटी त्या गृहस्थाने छप्पराकडे बोट दाखवून विचारले–"त्याला काय म्हणतात?"

"छप्पर!" यात्रकरूने उत्तर दिले.

"नाही, त्याला उंची म्हणतात!" असे म्हणत त्या गृहस्थाने आपल्या पाहुण्याच्या तोंडात शेवटची भडकावली.

थोड्या वेळाने यात्रेकरू उठून उभा राहिला आणि म्हणाला–"मला आत उकडत आहे. उघड्या हवेत मी थोडा वेळ जातो" असे सांगून तो बाहेर गेला.

त्याच वेळी मांजर सुद्धां बाहेर गेले. यात्रेकरूने मांजराला धरून त्याच्या शेपटीला एक चिंधी बांधून ती पेटविली आणि मांजराला छतावर सोडले. नंतर झोपडीत जाऊन त्या गृहस्थाला म्हणाला–"अहो, तुमची ती स्वच्छता सुखासह उंचीवर गेली आहे. चांगुलपणाने तिला थांबवा!"

त्या गृहस्थाला त्याचा अर्थ कळला नाही. तो चिडून म्हणाला–"हे सर्व निरर्थक काय बोलतो आहेस?"

"अरे शहाण्या! तुझ्या झोपडीला आग लागली आहे. पाणी टाकून विझव! तुझा पाहुणचार मी चांगला भोगला! मी येतो तर!" असे सांगून त्या यात्रेकरूने त्या गृहस्थाचे थोबाड फोडले आणि व्याजासकट सर्व कर्ज वसूल करून आपल्या वाटेने निघून गेला.





खरी पत

उत्कल राज्यात राहणारा उमाकान्त नावाचा एक व्यापारी ते राज्य सोडून विजयपूर संस्थानातील सीतापूर या गावी फार दिवसांपासून रेशमी कापडाचा व्यापार करीत असे.

त्या गावात राजेश्वर आणि रंगनाथ नावाचे दोन शेतकरी रहात होते. आपल्या गावात आपणच मोठे आहो, हे म्हणविण्यासाठी ते गांवकऱ्यांची आपसात भांडणे लावीत. म्हणून त्यांना मान देणाऱ्या गावकऱ्यांचे दोन गट झाले. उमाकांत एक तर परकीय होता आणि व्यापारासाठी त्या गावी येऊन राहिला होता. म्हणून तो कोणत्याही गटात जात नसे व तटस्थपणे रहात असे. म्हणून दोन्ही गटातील माणसं परस्परांशी द्वेष करीत असली तरी त्यांच्यासमोर काही प्रश्न उपस्थित झाला की ते उमाकांतचा सल्ला घ्यायला येत.

गावात एक फार जुने पडके सांबाचे देऊळ होते संस्थानिक जमिनदार वारल्यावर त्याचा मुलगा जमिनदार झाला. त्याने त्या देवळाचा जीर्णोद्धार करून त्या देवळांच्या खर्चासाठी थोडी जमीन लिहून द्यायचे ठरविले.

नव्या जमिनदाराने सीतापूरच्या गावकऱ्यांना आपला मानस कळविला आणि देवळाचा विश्वस्त म्हणून कोणत्या योग्य व्यक्तीला नेमावे याविषयी त्यांचा विचार कळवायला विनंती केली. राजेश्वर व रंगनाथ दोघांच्या गटांतील लोकांनी पुष्कळ विचार केला व या बाबतीत गटबाजी न करतां एका योग्य व्यक्तीची निवड करण्याचा बराच उहापोह केला. परंतु त्यांच्यापैकी कोणाला विश्वस्त नेमावे हे ठरवू शकले नाहीत. एक महिना लोटला तरी जमिनदाराकडे सीतापूरहून काही उत्तर आले नाही.



त्याने आपल्या अधिकाऱ्यांकरवी गावातील परिस्थितीची चवकशी करवून घेतली. या खेपेस त्याने आपल्या दिवाणांनाच पाठविले. त्याने जमिनदारांचा निरोप म्हणून ग्रामस्थांना जे सांगितले ते असे होते.

"तुमच्या गावी रहात असलेला उमाकांत नावाचा परकीय व्यापारी हा सर्वांचा मित्र असल्याचे आम्हांला कळले आहे. म्हणून देवळाचा विश्वस्त म्हणून तो राहिला तर कोणाचीही काही हरकत नसावी असे वाटून त्यालाच विश्वस्त म्हणून नेमीत आहो!"

ते ऐकून गावकऱ्यांनी होकारही दिला नाही किंवा नकारही दिला नाही. सर्व मौन राहिले.

आता उमाकान्तला बोलावेच लागले. तो दिवाण साहेबांना म्हणाला–"मालक, मी आपणांजवळ विनयपूर्वक निवेदन करीत आहे ते जमिनदार साहेबांना माझ्या वतीने माफी मागून पोचते करण्याची कृपा करावी. देवळांच्या विश्वस्ता सारख्या पदाला मी योग्य नाही."

दिवाणसाहेब निघून गेले. पती घरी परतण्यापूर्वी शेजाऱ्यांकडून सर्व माहिती मिळाली असल्यामुळे उमाकांतची बायको त्याला घरात पाऊल टाकतांच म्हणाली–"तुम्ही जे केलेत ते शहाण्या लोकांसारखे केलेत असे वाटते का तुम्हांला? तुम्हांला गावात जो मान आहे तो कळल्यावरच नाही का जमिनदाराने तुम्हांला ते पद देऊ केले? परदेशातले राहणारे असून मिळालेला मान तुम्ही स्वतःच्या हाताने बाजूला लोटलात आणि मोकळे झाला?"

उमाकांत शांतपणे म्हणाला–"अग वेडे! भांडणे व मारामारी करण्यात आकंठ बुडून गेलल्या गावकऱ्यांमध्ये तटस्थ राहणाऱ्या माझ्या सारख्याला एक निराळेच स्थान सहजी लाभते. परंतु त्यामुळे आपण मोठे झालो हे मानणे सुद्धा चूकच! मला खरो-खरी मोठेपण असते तर जमिनदाराने विश्वास्ताची निवड करून द्यायला कळविले तेव्हांच सर्वांनी एकमताने माझी निवड केली नसती का? राजेश्वर व रंगनाथ दोघांची इच्छा ते पद मिळावे म्हणून होती. म्हणून ते कोणताच निर्णय घेऊन उत्तर देऊ शकले नाहीत." त्यानां प्रत्येकाला ते पद आपल्याला मिळावे असे वाटत होते.

त्यानंतर दोन महिन्यात देवळाची दुरुस्ती होऊन जीर्णोद्धाराचे काम संपले. औपचारिक प्रवेशाचा समारंभ एका शुभदिनी ठेवून स्वतः जमिनदार त्या उत्सवाला सीतापूरला आला. गावकऱ्यांना एकत्र जमवून जमिन-दार म्हणाला–"गावात मोठा कोण यासाठी तुमचं आपसांत भांडण व चढाओढ चालू असल्याचं मी मध्यंतरी ऐकलं. देवळाचा विश्वस्त म्हणजे गावातला मोठा माणूस नव्हे, तो देवाचा प्रथम सेवक होतो. अशी कोणी व्यक्ती तुम्ही एकमताने निवडणे तुम्हांला शक्य नाही का?"

ते ऐकून राजेश्वर व रंगनाथ दोघांची खात्री झाली की देवळाचा विश्वस्त होईल तो गावातला मोठा पुढारी होत नाही. लगेच दोघे परस्परांचं वैर विसरून जमिन-दाराला म्हणाले–"आमची पत व मोठेपणा गावातल्या अर्ध्या अर्ध्या ग्रामस्थांपर्यंतच आहे. परंतु उमाकान्तला सर्वंच गावकरी मान देतात. तेव्हां त्याला देवळाचा विश्वस्त नेमावं, त्याला आमचे सर्वांचे अनुमोदन आहे."

जमिनदाराने लगेच उमाकान्तला देवळाचा विश्वस्त म्हणून नेमल्याचे जाहीर केले.

ते कळल्यावर उमाकान्तची बायको तो घरी येतांच म्हणाली–"त्या दिवशी तुम्ही जमिनदाराच्या इच्छेविरुद्ध नकार दिलात आज कसे काय तुम्ही मान्य केलेत?"

उमाकान्त म्हणाला–"त्या दिवशी एकट्या जमिनदार साहेबांनी मला विश्वस्त नेमले होते. परंतु आज हाडवैरी राजेश्वर आणि रंगनाथ दोघांनी मलाच विश्वस्त नेमायला सांगितलं. हीच खरी पत व मान!"



वटवटचा

तीर्थयात्रेला निघालेले लोक एका अनोळखी गावाच्या धर्मशाळेत उतरले. वटवटया म्हणून प्रसिद्ध असलेल्या गोपूने दिसेल त्याला थांबवून नाही नाहीत्या चवकशा सुरु केल्या.

हे सर्व दूर एका ओटयावर बसून रघू पहात व ऐकत होता आणि या वटवटयाचं तोंड कसं बंद करायचं या विचारात होता. गोपू त्याला पाहून जवळ जाऊन विचारू लागला– "कोणचं हो गांव तुमचं ? तुम्हांला कोठेतरी पाहील्या सारखं वाटत !"

रघू लगेच म्हणाला–"आमचं गाव विजयनगर आमच्या वडिलांचं गाव, राजमहेंद्री, आमच्या आजोबांचे, म्हणजे आईच्या वडिलांचं विजयवाडा. आमचे पूर्वज मुळात कर्नाटकातून आले होते म्हणे. चवदाव्या शतकात कोंडवीड येथे वेमारेड्डी याचे राज्य होते. त्याच्या पदरी प्रधान म्हणून काम करणारे पद्मनंद हे आमच्याच वंशातले. त्या वंशातले लोक विभागले जाऊन अनेक देशांचे राजकर्ते झाले, असेही सांगतात. सूर्यवंशात जन्मलेला रामचंद्र जेव्हां लंका जिंकायला निघाला..." असे बोलत मोठे पुराणच रघू सांगू लागला.

बडबडया गोपू थक्कच होऊन गेला. म्हणाला–"अहो, इतकं वर्णन पुरे हो. येतो मी !" असं म्हणत त्याने उपरणं झाडून खांद्यावर टाकले आणि धर्मशाळेच्या बाहेर निघून सांबाच्या देवळाकडे निघाला.

धर्मशाळेत उतरलेले तीर्थयात्री वांचलो या अर्थी रघूकडे आनंदाने पाहू लागले.





गुरूची विद्या गुरूस फळली!

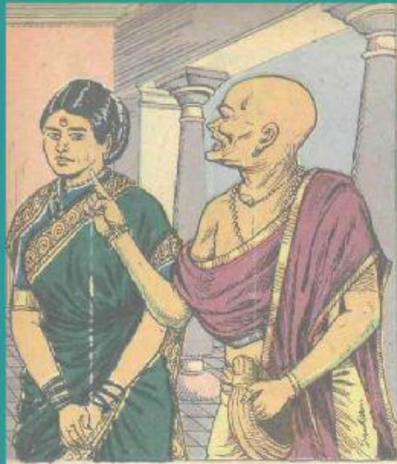
ब्रह्मदत्त काशी येथे राज्य करीत असता त्याच्याकडे पिंगळ नावाचा एक राजपुरोहित होता. त्याच्या देहाचा रंग पिंगट होता. त्याच्या डोक्याला टक्कल पडलेले होते. व तोंडाचे बोळके झालेले होते. त्यावेळेला बोधिसत्व नक्कारिय नावाने पिंगळजवळ विद्याभ्यास करीत होता.

राजपुरोहित पिंगळ याला एक मेहुणा होता. त्याचा रंग सुद्धां पिंगट होता. त्याच्या डोक्यालाही टक्कल पडलेले होते. व तोंडाचे बोळके झालेले होते. तो सुद्धां पिंगळच्यासारखाच प्रतिभावान होता. ते दोघे मेहुणे स्वतःहाला दुसऱ्यापेक्षा मोठा मानत आलेले होते. ह्याच कारणाने दोघांचे परस्परांशी फार वितुष्ट होते. पिंगळने आपल्या मेहुण्याची मान कित्येक वेळा खाली करण्याचा प्रयत्न केला. परंतु तो यशस्वी झाला नाही.

शेवटी पिंगळने आपल्या मेहुण्याचा कांटाच काढून टाकण्याची योजना आंखली. त्याने राजाकडे जाऊन निवेदन केले "महाराज, आपली काशी नगरी सर्व भारतात श्रेष्ठ आहे. आपण सर्व राजांच्यामध्ये थोर आहांत असे असता आपल्या किल्ल्याच्या तटाच्या निर्मिती मध्ये दोष असणे चिंतेची गोष्ट होय. आपल्या किल्ल्याच्या दक्षिणद्वारामध्ये काहीतरी चूक राहून गेलेली आहे. ती आपल्या देशाला अशुभ आहे. त्यामुळे आपल्या देशाची अपकीर्ती सुद्धां होण्याची शक्यता आहे. तरी तो दोष घालविण्यासाठी लवकरात लवकर उपाय योजना केली पाहिजे."

"ह्या करिता आम्हांला काय करावे लागेल ?" राजाने पिंगळला विचारले.

"ते दार प्रथम पाडून टाकावे लागेल. त्यानंतर चांगले शुभ असे लाकूड आणून एक



दार बनवावे लागेल. नंतर राज्यातील एका ब्राह्मणाचा बळी देऊन शुभ मुहुर्तावर नवीन द्वार उभे करावे लागेल." पिंगळने सुचविले.

राजाने पिंगळच्या सुचनेला मान्यता दिली. राजाची आज्ञा घेऊन पिंगळने दक्षिणेकडचे दार काढून टाकविले व त्या जागी बसवायला नवीन दार तयार करविण्यात आले.

त्यानंतर पिंगळ राजाकडे गेला आणि विनयपूर्वक म्हणाला–"महाराज, नवीन दार तयार झाले आहे. त्याच्या मुहूर्तमेढी साठी उद्याचा दिवस उत्तम आहे, तेव्हां आवश्यक असलेला बळी देऊन ते दार स्थापन करण्याची अनुमती द्यावी."

बळी देण्याकरिता कोणकोणत्या गोष्टीची जरूरी आहे? काय करावे लागेल?" राजाने विचारले.

"महाराज, पिंगट रंग डोक्याला टक्कल सर्व दात पडलेल्या अशा ब्राह्मणाचा बळी द्यावा लागेल. ह्या दाराचे रक्षण करणाऱ्या शक्तीच्या मनाची तृप्ती व्हावी यासाठी अशा तऱ्हेच्या ब्राह्मणाचे रक्त व मांस अर्पण करणे आवश्यक आहे. नंतर तेथेच त्या ब्राह्मणाला पुरून त्याच्यावर ते दार उभे केले पाहिजे." पिंगळ म्हणाला.

"ठीक आहे! अशाच ब्राह्मणाचा शोध काढून त्याला मागवून घेऊन ते दार उभे करवून घ्या." राजाने संमती दिली.

ते ऐकून पिंगळला स्वर्ग दोन बोटे उरल्या सारखे झाले. मेव्हण्याला मारण्या-करिता राजाने आपल्याला चांगली संधी दिली आहे. त्याला अतिशय आनंद झाला तो घरी येऊन आपल्या बायकोला म्हणाला– "ऐक उद्या तुझ्या भावाचे आयुष्य संपलेले असेल. बघत रहा. मी उद्या एका नवीन दाराच्या समारंभाला जाणार आहे तेथे एक बळी देणार आहे असे म्हणत त्याने फुशारक्या मारायला सुरवात केली.

"माझ्या भावाचाच बळी कां म्हणून द्यायचा? ह्याला राजा कसा कबूल झाला?" पिंगळच्या बायकोने विचारले.

"मी राजाला तसे थोडेच सांगितले? मी अमुक एक माणसाचा बळी देणार आहे म्हणून सांगितले नाही. मी फक्त असे सांगितले की, पिंगट रंगाचा बोळक्या तोंडाचा ब्राह्मण पाहिजे म्हणून ते राजाने मान्य केले. मी राजाला उद्याच सांगतो की, बळी द्यावयास हाच ब्राह्मण योग्य आहे. माझ्या म्हणण्याला कोण नकार देईल?" पिंगळ म्हणाला.

त्यानंतर पिंगळच्या बरोबर त्याच्या बायकोने वाद घातला नाही तिने गुप्तपणे जाऊन आपल्या भावाला सारा वृत्तांत सांगितला व प्राण वाचविण्याकरिता सकाळी उठून गाव सोडायला सांगितले.

जेव्हां पिंगळच्या मेहुण्याला आपल्याला मारण्याकरिता योजलेली युक्ती समजली तेव्हां त्याने गावातील त्याच्या सारख्या दिसणाऱ्या आणखी दोघांना घेऊन पहाटेच गाव सोडले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी पिंगळने राजा-कडे जाऊन सांगितले–"महाराज, बळी द्यावयास लागणारा एक ब्राह्मण अशा अशा ठिकाणी आहे. त्याला आणून घ्यावे."

राजाने पिंगळने सांगितलेल्या माणसास आणण्याकरिता शिपाई पाठवले. परंतु शिपायांनी येऊन तशा प्रकारचा कोणीही माणूस तेथे नसल्याचे राजाला सांगितले व



तसा तऱ्हेचा माणूस पहाटेच हे गाव सोडून गेल्याचे सांगितले.

नोकरांकडून ते ऐकल्यावर राजाने विचारले–"आता काय करायचे? अशा तऱ्हेचा ब्राह्मण कोठून तरी शोधून आणला पाहिजे.

त्यावर मंत्र्याने आपली योजना सांगि-तली–"महाराज ही मोठी कठीण बाब नाही? आपल्या पुरोहितात तशा तऱ्हेची सारी लक्षणे आहेत. त्यानाच बळी द्यावा."

"तसेच करता येईल परंतु त्याच्यानंतर मला पुरोहित म्हणून कोणी योग्य असा माणूस पाहिजे नां? तशा योग्यतेचा कोणी माणुस आहे कां? ही गोष्ट सुद्धा पुरो-

हिताला बळी द्यावयाच्या आधी योजली पाहिजे !" राजाने आपला विचार सांगितला.

आपल्या पुरोहितापाशी तक्कारिय नावाचा एक ब्राह्मण शिष्य आहे. तो आपल्या गुरूपेक्षा सुद्धा हुषार व चतुर आहे. त्याला आपण आपल्या पुरोहिताच्या जागी नेमावे." मंत्र्याने आपली सूचना राजाला निवेदन केली.

दुसऱ्या क्षणीच राजाने तक्कारियाला बोलावणे पाठवले आणि म्हणाला–"तुला आजपासून माझा पुरोहित म्हणून नेमले आहे. तू ह्या पिंगळचा शास्त्रशुद्ध तऱ्हेने बळी देऊन त्याला तेथे पुरावे व त्याच्या थडग्यावर ते प्रवेशद्वार उभे करावे."

त्यानंतर तक्कारिय दक्षिण दाराजवळ गेला. तेथे पिंगळलाच यज्ञाचा बळी देण्याच्या पद्धतीप्रमाणे सजवून बांधून आणले होते. त्याला दक्षिण दाराकडे जेथे खड्डा खणला होता. तेथे नेण्यात आले तेथे गुरू व शिष्य दोघेही पोहोचले. त्यावेळेस पिंगळ छाती बडवून घेत रडत रडत आपल्या शिष्याला म्हणाला–अरे, कोण्या दुसऱ्याकरिता खणलेल्या खड्ड्यात मलाच पुरण्यात येत आहे !"

"गुरूदेव, जो मनुष्य वाईट नेहमी चिंतितो त्याला केव्हां तरी असेच स्वतः खणलेल्या खड्ड्यात मरावे लागते. तेव्हां आपण काळजी करू नये. मी राजाकडे जाऊन असे सांगून येईन की, मध्यरात्रीपर्यंत कोणताही चांगला मुहूर्त नाही. त्यानंतर तुमचे प्राण कोणती तरी युक्ती करून वाचवीन तक्कारियने गुरूला सांगितले.

त्याने सांगितल्या प्रमाणे बळी देण्याकरिता अर्ध्यारात्रीनंतरचा मुहूर्त ठेवला आणि त्याच रात्री पिंगळला देश सोडून दूर निघून जाण्यासाठी ही सांगितले. त्याचप्रमाणे पिंगळ तो देश सोडून अर्ध्यारात्री निघून गेला. त्याच्या जागी एका मेलेल्या बकरीला पुरून टाकले व सकाळ व्हायच्या आत तेथे नवीन दाराची स्थापना करण्यात आली.





राज्याची हाव

जलालुद्दीन खिलजी नावाच्या सेनापतीने दिल्लीची गादी बळकावली त्याच सुमारास गुलाम वंशाच्या सुलतानांची कारकीर्द पण संपली. तेव्हां जलालुद्दीन सत्तर वर्षांचा होता. ही चुकीची अफवा आहे की, बल्बनचा नातु कैकोबाद ह्याचा खून ह्यानेच करविला होता. जलालुद्दीन १२९० साली गादीवर बसला.

त्याला दोन मुलगे होते. तरी त्याचे त्याचा भाचा अल्लाउद्दीन ह्याच्यावर खूप प्रेम होते. त्याने आपल्या मुलीबरोबर भाच्याचा विवाह करून दिला. व त्याला आपला जांवई केले. त्याला आपल्या कारा प्रदेशाचा एक शासक म्हणून सुभेदार पदावर नेमले. अल्लाउद्दीन सुलतानाच्यावर खूप प्रेम व श्रद्धा असल्याचे नाटक करीत असे.



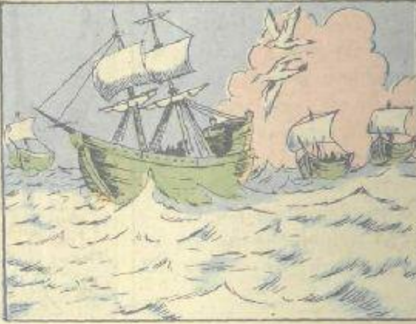


अल्लाउद्दीनला राज्याची खूप हाव होती. त्याने सुलतान जलालुद्दीनला विचारल्याशिवायच संपन्न असलेल्या देवगिरी राज्यावर चाल केली. (ह्यानंतर हा किल्ला दौलताबाद नावाने ओळखला जाऊ लागला.) देवगिरीचा राजा रामदेव ह्याने आपला पराजय मान्य करून अल्लाउद्दीनला खूप सोने मौल्यवान मोती व रत्ने देऊन त्याच



आपल्या परवानगीशिवाय अल्लाउद्दीनने केलेला हल्ला जलालुद्दीनला अजिबात आवडला नाही. त्याला खूप वाईट वाटले व संताप आला पण चलाख अल्लाउद्दीनने त्याला मिळालेल्या संपत्तीची सर्व माहिती सुलतानाला सांगून टाकली त्यावर म्हाताऱ्या सुलतानाचा राग शांत झाला. ती संपत्ती सर्व आपल्या खजिन्यात आणण्याच्या विचारात तो गुंग झाला.

अल्लाउद्दीनने जी संपत्ती आणली होती. ती आणण्याकरिता जलालुद्दीन काराला जावयास निघाला. तो जेव्हां नदीतुन नावेने जावयास निघाला तेव्हा त्याची फौज नदीच्या दोन्ही बाजूनी त्याच्या बरोबर होती. मंत्र्याने त्याला सुचविले की, अल्लाउद्दीन जर चालून आला तर त्याच्या बरोबर सैन्य असावे, परंतु जलालुद्दीनने त्याचे काही ऐकले नाही.





जलालुद्दीन जेव्हां काराला पोहोचला, तेव्हा अल्लाउद्दीन कडून पाठवलेला गुप्तहेर सुलतानाला भेटला. आणि म्हणाला–"जहांपनाह, अल्लाउद्दीन घाबरला आहे की, आपण त्याच्यावर खूप रागावला आहात आणि सैन्यानिशि त्याच्यावर चालून येत आहांत आत्महत्ये शिवाय दुसरा उपाय नाही असा विचार करीत आहे. आपण एकटेच भेटायला गेलात तर त्याला त्याचे प्राण परत मिळाल्यासारखे वाटेल."

त्यावर सर्व सैन्य नदीकिनाऱ्यावरच थांबवून थोड्याश्या अंगरक्षकांसमवेत तो सुलतानाला भेटावयास निघाला. तेव्हां अल्लाउद्दीनचा एक भाऊ म्हणाला–"सुलतान,आपल्याला इतक्या अंगरक्षकाच्या बरोबर आलेले पाहूनच अल्लाउद्दीन थरथर कांपत आहे." त्यावर सुलतानाने त्या अंगरक्षकांना सुद्धा परत जाण्याचा आदेश दिला.





त्यानंतर म्हातारा सुलतान अल्लाउद्दीनच्या भावसोबत नदीपार करून त्याला भेटायला गेला. तेथे असलेले सैन्य पाहून त्याला खूप आश्चर्य वाटले. अल्लाउद्दीनच्या भावाने सुलतानाला सांगितले हे सर्व आपल्या सलामीसाठी उभे आहे." अल्लाउद्दीच्या भावाने त्यांना बसायला एक उंच आसन दाखविले.

थोड्यावेळाने अल्लाउद्दीन आला. त्याने सुलतानाच्या पायावर डोके ठेऊन नमस्कार केला. सुलतानाने मोठ्या प्रेमाने त्याच्या डोक्यावरून हांत फिरवला. तीच संधी साधून दुसऱ्याक्षणी त्याने आपल्या बलिष्ठ हाताने त्याचे दोन्ही पाय घट्ट धरले. तेवढ्यात त्याच्या शिपायानी सुलतानाच्या पोटात सुरा खुपसला व त्याला ठार केले.





त्यानंतर अल्लाउद्दीनने जलालुद्दीनच्या मुलांना व त्याच्या प्रिय मित्रांना एक एक करून ठार केले. आणि १२९६ मध्ये दिल्लीच्या गादीवर बसला. नंतर आपल्या देशावर आक्रमण करावयास जे मंगोलियन आले त्याने पिटाळून लावले. व आपल्या राज्याचा विस्तार वाढविला. ह्यापूर्वी दिल्लीवर जेवढे म्हणून सुलतान राज्य करून गेले त्यात अल्लाउद्दीन सारखा बलवान कोणी नव्हता.

अल्लाउद्दीन आपल्या सर्व दरबारी लोकांवर शंका करीत असे. एकदा तो आपल्या सल्लागारां समवेत दारू पीत बसला होता अर्धीरात्र उलटली एका प्रमुख अधिकाऱ्याने सुचविले की आता येथे जास्तवेळ थांबणे इष्ट होणार नाही. येथून गेलेले बरे अल्लाउद्दीनने विचार केला की, ह्यापाठीमागे काही-तरी गुपीत आहे त्याने अधिकाऱ्यासकट सर्व लोकांना मारून टाकले.







दुसऱ्या दिवशी सकाळी जेव्हां त्याची निशा उतरली तेव्हां त्याला खूप वाईट वाटले त्याची चूक लक्षात आली ह्यानंतर त्याने सर्व दारूचे गुत्ते बंद करून टाकविले व दारूबंदी जारी केली. सैन्यानीशी सर्व दारूच्या गुत्यावर हल्ला केला. त्याना आग लावून ते

भोजन भट्ट

एका जमिनदाराने आपल्या आईच्या श्राद्ध समयी एक मोठे संतर्पण करायचे ठरविले आणि दवंडी पिटविली की सर्वांनी त्या प्रसंगी जेवायला हजर रहावे. त्या प्रमाणे लोक आले ही पुष्कळच.

वाढपी जेवायला वाढीत असतां तेथे दांडकी घेऊन जमिनदाराचे नोकर आले आणि म्हणाले–"कोणी पानावर वाढलेला पदार्थ पुन्हा वाढा म्हणून म्हणतां कामा नये. तसं कोणी मागेल त्याला प्रत्येकी वीस फटके द्यावेत अशी जमिनदार साहेबांची आज्ञा आहे."

वरण, भाजी, आमटी, खीर वगैरे पदार्थांपैकी एखादा पदार्थ किती आवडला तरी दांड-क्याच्या भीतीने कोणीही कोणताही पदार्थ वाढा म्हणून वाढप्याना म्हटलं नाही. तरी जेवणारात रामभट नावाचे एक भटजी होते. त्यांनी विचार केला, पुढे काय होईल ते होवो, समोर वाढलेला पदार्थ आवडला तर मागून खाऊन घ्यावा. म्हणून रामभटाने खीर वाढणाऱ्या वाढप्याला आणखी खीर वाढायला मागितले.

वाढपी काही बोलला नाही व त्याने रामभटाला खीर वाढली. जेवण झाल्यावर नोकरांनी त्याला जमिनदारासमोर उभे केले आणि त्यांनी पुन्हा खीर मागितल्याचे सांगितले.

जमिनदाराला परमानंद झाला. तो रामभटाला म्हणाला–"गुरुजी, एका वर्षापूर्वी आमच्या मातोश्री काशी यात्रेला गेल्या होत्या. त्या गंगेत स्नानाला उतरल्या व नदीच्या ओघात वाहून गेल्या आणि दूर निर्जन स्थानी कोठेतरी किनाऱ्याला लागल्या. त्या उपाशी तडफडून जागच्या जागी स्वर्गवासी झाल्या त्यांच्या आत्म्याला शांती मिळावी यासाठी एखाद्या भोजनभट्टाला पोट-भर जेवायला वाढा असे आमच्या गुरुजींनी सांगितलं होतं. तसे भोजनभट्ट तुम्ही लाभलात !"





नशीब बलवत्तर

रामपूर नावाच्या गावाच्या वेशीवर एक फार जुनाट व पडके अंबिकेचे देऊळ होते. देवीच्या देवळात कित्येक वर्षं कोणी पुजेला किंवा दर्शनाला सुद्धा गेला नसल्याने देवळाच्या गर्भगृहातला भाग केरकचऱ्याने व कोळिष्टकांनी घाण झाला होता. देवीच्या मूर्तीवर भिंतीवर आणि फर्शीवर धूळ सांचली होती. देवळाच्या छपरावर गवत रानटी झाडे उगवली होती. जवळपासचा भाग निर्मनुष्य होता.

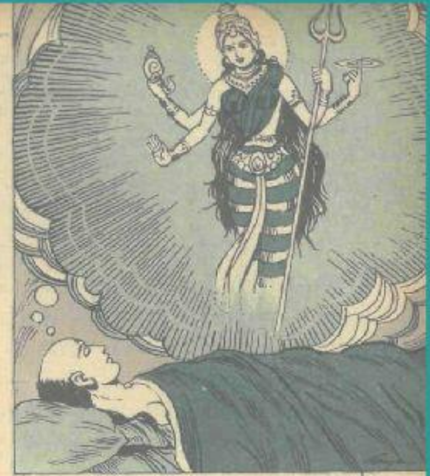
महादेव भटजी ज्या गावात रहात त्या गावकऱ्यांशी नित्य भांडणं होत, म्हणून आपलं गाव सोडून बायको व दोघां लहान मुलांबरोबर उपजीविकेच्या शोधार्थ महादेव भटजी रामपूरच्या वेशीवर आले. त्यांना अंबिकेचं जुनाट व पडके देऊळ दिसलं.

ते देऊळ पाहतांच महादेव भटजींच्या मनात एक कल्पना आली. ते बायकोला म्हणाले–"पाहिलेस का ग, कोणत्यातरी देवीला वाळीत टाकून दिल्यासारखे दिसते आहे. या गावांतले लोक इकडे फिरकत सुद्धा नाहीत. आपण हे देऊळ स्वच्छ झाडून काढू या आणि या देवळातच कायम राहू या. देवीचा अनुग्रह आपल्यावर झाल्याशिवाय राहणार नाही!"

महादेव भटजींच्या बायकोने त्या गोष्टीस आनंदाने होकार दिला. महादेव भटजींनी बायको व मुलांची मदत घेऊन एक आठ-वडाभर विश्रांती घेतल्याशिवाय देऊळ स्वच्छ झाडून पुसून काढले. नंतर देवीला नवी वस्त्रे परिधान करविली व जमली तेवढी आभूषणे घालून तिला सजविले. नंतर एके दिवशी गंजून गेलेली घंटा घासून पुसून खूप जोराने बराच वेळ वाजविली.

अंबिकेच्या देवळात एक पुजारी येऊन राहू लागला आहे व देऊळ स्वच्छ झाले आहे हे कळल्यावर गावकरी व भक्तमंडळी देवीच्या दर्शनाला येऊ लागली. देवीसमोर नारळ व फळफळावळ आणि तांदूळ वगैरे आणून ठेवू लागली. काही लोक पैसेसुद्धा देवीसमोर ठेवीत. महादेव भटजींची उपजीविका यामुळे चांगली चालू लागली.

चारपांच महिने लोटले. सुरवातीला नाविन्य म्हणून येऊ लागलेल्या भक्तांची संख्या कमी होऊ लागली. महादेवभटजींची पुन्हा उपासमार होऊ लागली. ते एके दिवशी रात्री बायकोला म्हणाले–"आपण रामपूर सोडून दुसऱ्या एखाद्या गावी जाऊ या का?" नंतर रात्री बोलतां बोलतां नवराबायको झोपी गेली.



रात्री महादेवभटजींना देवीने स्वप्नात दर्शन दिले. भटजी गुढगे टेकून देवीला नमस्कार करून म्हणाले–"माते! माझ्या हातून काही अपराध घडला असेल तर क्षमा कर! मी आपल्या पोटा पाण्यासाठीच का होईना, मी तुझ्या या पडक्या देवळाचा मला करतां आला तेवढा जीर्णोद्धार केला. परंतु आतां पुन्हां आमची उपास मार होऊ लागली आहे. म्हणून हे गाव सोडून जाण्याचा विचारात आम्ही आहो! तुला ते मान्य नसेल तर मी येथेच राहीन!"

ते ऐकून देवी मदहास्य करून म्हणाली– "तू माझ्या देवळाला इतके चांगले रूप आणून दिलेस याबद्दल मला किती आनंद होत आहे. मी तुझ्यावर अनुग्रह करण्यासाठीच तर आले आहे. हे देऊळ उद्यां सूर्योदयाच्या सुमारास ढासळून खाली पडेल. तू लगेच माझ्या मूर्तीच्या पायां-खाली खणून पहा, हे देवालय चांगल्या स्थितीत असतांना माझ्या अंगावर जे दागदागिने होते ते पुरून ठेवलेले आहेत, ते घेऊन तू आणखी कोठेतरी निघून जा आणि सुखाने पुढील आयुष्य घालव." असे सांगून देवी अंतर्धान पावली.

महादेव भटजींची झोप मोडली. त्यांनी बायकोला उठवून त्यांना पडलेले स्वप्न बायकोला सांगितले. दोघांनी मूर्तीच्या

सी गं. स. सर्वटे

पायांखाली खणून पाहिले तेव्हां अंबिका मातेने सांगितल्याप्रमाणे पुष्कळ दागदागिने सापडले. त्यांनी त्यांचे एक बोचके छान बांधून घेतले व दोघां मुलांनाबरोबर घेऊन बाहेर पडले. त्याच वेळी सूर्योदय होत होता.

इतक्यात तेथे तीन चोर समोरून येतांना त्यांना दिसले. त्यांनी महादेव भटजींना सुरा दाखविला व म्हणाले–"तुझ्या हातातले ते बोचकं व इतर भांडीकुंडी मुकाटयाने मला दे!"

किती दिवसांनी देवीचा अनुग्रह झाला आणि देवीने दिलेली भेट शेवटी चोरांच्या हातात जात असलेली पाहून महादेव भटजींना फार फार वाईट वाटले. आपल्या नशिबांत सुख नाही असे मनाचे सांत्वन करून घेऊन दागिन्यांचे गाठोडे ते चोरांना देऊ लागले तेवढयात त्यांच्या बायकोने ते बोचके ओढून घेतले व देवळात फेकून दिले. त्या सरशी बोचके सुटले व फाटले व सर्व दागिने जमिनीवर पसरले. खाली पसरलेले सोने चकाकत होते.

ते दागिने पाहून चोरांचे डोळे आनंदाने त्यांवरच खिळले. एका उडीत ते देवळात गेले.. त्या वेळीच सूर्याची किरणे देवळावर पडू लागली होती. दुसऱ्या क्षणाला देऊळ मोठा आवाज करून कोसळले. तिथे चोर दगडाखाली चेंगरून मेले.

महादेव भटजी अंबिका मातेचा तो महिमा पाहून आश्चर्यचकित झाले. त्यांनी दगड बाजूला सारले आणि देवीचे सर्व दागिने एका फडक्यात बांधून बायकोच्या हातात देत म्हणाले–"त्या देवीच्या प्रेरणेनेच तुला ते दागिने देवळात फेकून द्यायची बुद्धी झाली? नाहीतर देवीची ही देणगी पुन्हा प्राप्त नसती झाली."

नंतर महादेव भटजींनी व त्याच्या बायकोने अंबिकेला श्रद्धा भक्तिपूर्वक नमस्कार केला व दोघे मुलांना घेऊन दुसऱ्या गावी निघून गेली.





भुतांचा लपंडाव

जंगलाला लागून शृंगपूर नावाचे एक छोटेसे गाव होते. लखुजी हा तियला राहणारा एक शेतकरी होता. एके काळी लखुजींचे पूर्वज चांगले श्रीमंत होते. परंतु शेतकीत जात प्राप्ती नाही असे पाहून लखुजीच्या वडिलांनी व्यापार वृत्ती घेतली. परंतु त्यांतही पुष्कळ नुकसान सोसावे लागल्याने मरण समयी मुलाला मागे फक्त एक एकर जमीन तेवढी मिळाली.

वडील वारल्यावर थोड्याच दिवसांनी त्याची आईसुद्धा निवर्तली. तेव्हां लखुजीचा सर्व भार त्याच्या आजीने स्वत:वर घेतला. आजीने शेतात चांगली मेहनत केल्यास चांगले पीक निघेल सांगितले. परंतु लखुजी तिकडे लक्षच दिले नाही. उलट तो उडाणटप्पूपणाच जास्त करू लागला.

त्याच्या आजीला वाटले की या मुलाचे लग्न करून द्यावे, म्हणजे हा सरळ मार्गावर येईल. म्हणून ती योग्य स्थळाची चवकशी करू लागली. ते कळतांच लखु-जीच्या डोक्यात एक विचार आला.

लखुजीच्या घरा शेजारी रामजी पाटील नांवाचा एक शेतकरी रहात असे. त्याची मुलगी जानकी लखुजीबरोबर शाळेत शिकत असे. तिची आई वारली होती, म्हणून घरकामाची जबाबदारी जानकीवरच येऊन पडली होती. ती घरकामात फार हुशार निघाली. लखुजीने, लग्न करायचे तर तिच्याशीच, असे मनाशी ठरविले.

नंतर लखुजी रामजी पाटलाकडे गेला त्याने रामजीच्या मुलीला मागणी घातली. तेव्हां रामजी त्याच्यावर रागावला व म्हणाला–"तुझ्यासारख्या आळशी उडाण-टप्पूला आपली मुलगी कोण देईल रे? बापाने जी जमीन मागे तुझ्यासाठी ठेवली आहे, ती सांभाळ म्हणजे पुरे!"

श्री शा. ना. गिरासे

सैंपाकघरात काम करताना बाप लखुजीला म्हणाला ते जानकीने सर्व ऐकले. लखुजी घरीं आला, पण त्याला झोप आली नाही. त्याला आयुष्याचा वीट आला आणि जंगलात जाऊन कोणत्यातरी हिंस्र प्राण्याच्या तोंडी स्वत:ला देऊन त्याने आत्महत्त्या करण्याचे ठरविले. तो घरून निघाला तो सरळ जंगलात गेला.

काळोखात तो बराच खोल जंगलात गेला. परंतु त्याला कोठें वाघ, सिंह, लांडगा किंवा साधा कोल्हासुद्धा दिसला नाही. परंतु एका झाडीत कोणीतरी लपंडाव खेळत असल्यासारखं दिसलं. लखुजीचे पायच गारठले. तरी धीर करून तो एका झाडाआड जाऊन उभा राहिला.

एक भयंकर आकृतीची भुतीण आपल्या भूत मुलाचे डोळे बंद करून मोठ्याने ओरडली "सुट्ट्यो!" भुतिणीने आपल्या मुलाच्या डोळ्यावरचे हात काढून घेतले व तो इतर मुलांना हुडकू लागला.

तो झाडाआडून लपत मुलांना शोधत लखुजी उभा होता तेथे आला. लखुजीला पाहून तो ओरडला.

लगेच लपलेली भुतांची पोरे धावत आली आणि त्यांनी लखुजीला धरले. लखुजी इतका घाबरला की बेशुद्ध होऊन आपण पडतो की काय असे त्याला वाटले.

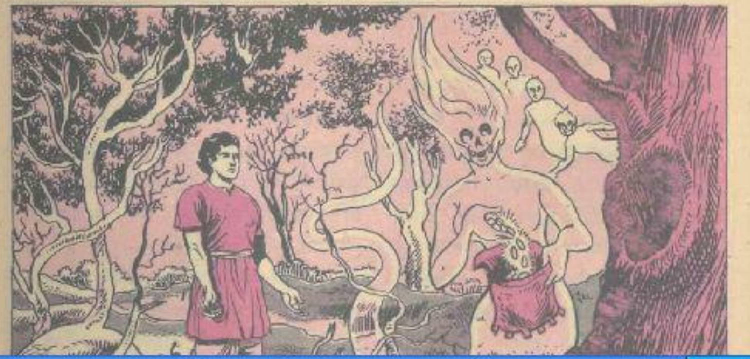
भुतिणीने लखुजीकडे आश्चर्यचकित होऊन पाहिले आणि मुलांना दूर जाऊन खेळायला सांगितले. नंतर लखुजीला

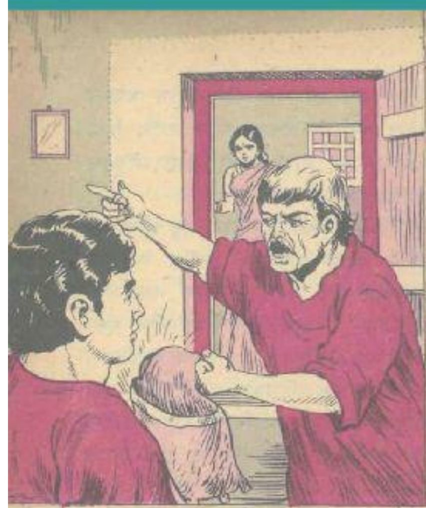


म्हणाली–"ही रात्रीची वेळ अशा वेळी जंगलात पाऊल टाकायची हिंमत तुला कशी काय झाली? तू खरे काय ते बोललास तर मी तुला सोडीन, खोटे बोललास तर आयुष्यभर माझी मुलं गाढवासारखी तुला वागवितील.

भुतीण म्हणाली ते ऐकून लखुजीची हिंमत वाढली. त्याने तिला तो किती गरीब आहे हे सांगितले आणि हेसुद्धा सांगितले की जानकीला तो मागणी घालायला तिच्या बापाकडे गेला तेव्हां तिच्या बापाने त्याचा अपमान कसा केला, पुढे आपली गरीबीमुळे कशी कुचंबणा होते आहे हे सांगून म्हणाला– "जर मी श्रीमंत असतो तर रामनाथने माझा अपमान करण्याचं धाडस केलं असतं का? जानकीशी माझं लग्न होणे शक्यच नसेल तर मी जगलों काय आणि मेलो काय, एकच! मी जिवाची आशा सोडूनच जंगलात आलो आहे!"

"अस्सं! असं आहे होय? तू कोणाच्या तोंडी सांगून पाठविले असतेस तर मी तुझ्याकडे हंडे भरभरून सोने नसते का पाठविले?" असे म्हणत भुतिणीने एका झाडाच्या ढोलीतून एक चामड्याची पिशवी काढली. त्या पिशवीत मुठी भरभरून मोहरा भरल्या आणि ती पिशवी लखुजीच्या हातात देत ती म्हणाली–"तू खरं बोलत आहेस असे मी मानते. तू हे सोने घेऊन जाऊन तुला पसंत पडलेल्या मुलीशी खुशाल लग्न करून घे!"





लखुजीने वांकून भुतिणीला नमस्कार केला आणि आपल्या घराच्या वाटेने निघाला. तो आपल्या गावी पोचला तेव्हां चांगले उजाडले होते.

लखुजी सरळ रामजीच्या घरी गेला आणि चामड्याची पिशवी त्याला दाखवून म्हणाला–"तुम्ही माझ्या आळशीपणाची चेष्टा केली होतीत. हे घ्या, पिशवी भरून सोने घेऊन आलो आहे. तुम्ही पिशवी उघडून पाहिलीत तर डोळे दिपून जातील. मला वाटते की जानकीबरोबर माझे. लग्न करून द्यायला तुम्हांला हरकत नसावी."

रामजीने थक्क होऊन चामड्याची पिशवी उघडून पाहिली. त्या पाठोपाठ 'भुस्स' असा आवाज करून पिशवीतील हवा बाहेर निघून गेली आणि पिशवी रिकामी झाली.

"पाहिलंस, या पिशवीत वाऱ्याशिवाय काही नाही." असे म्हणत रामजीने पिशवी दूर फेंकून दिली.

लखुजी आश्चर्यचकित झाला. त्याने पिशवीत हात घालून पाहिले. आत सोन्याची नाणी नव्हती. "ही जादूच दिसत आहे. या पिशवीत त्या भुतिणीने मोहरा भरलेल्या मी स्वतः डोळ्यांनी पाहिल्या होत्या." असे तो रडक्या आवाजात म्हणाला.

"अरे, शहाण्या! खोटंच बोलायचं झालं तरी ते विश्वास करण्यालायक तरी हवं. चालता हो, मला पुष्कळ कामे आहेत." रामजी रागाने म्हणाला.

जानकी दाराच्या आड उभी राहून सर्व पहात व ऐकत होती. लखुजी डोके खाजवीत म्हणाला–"भुतीण झाली म्हणून अशी फसवेगिरी! आजच रात्री जातो तिचा समाचार घ्यायला. तिच्या झिज्या धरून तिला बदडून काढतो." असे म्हणत तो आपल्या घरी निघून गेला.

त्या दिवशी रात्री लखुजीने जंगलात जाऊन पाहिले भुते कालच्यासारखी लपंडाव खेळत होती. लखुजी भुतिणीजवळ गेला व दरडावून तिला म्हणाला–"तू तर पक्की लबाड आहेस की ग! सोने सांगून पिशवीत वारा भरून दिला होतास का?".

भुतीण आपलं हसू आवरून म्हणाली–"तुला लपंडावाचा खेळ येतो का? एकाचे डोळे बंद करून ते उघडण्यापूर्वी इतरांनी समोरून नाहीसे व्हायचे असते. मी तुझ्याशी लपंडाव खेळले होते. तू निराश होऊन आत्महत्या करायला निघाला होतास. तुझा तो उत्साह कमी करण्यासाठी मी तुला हे लुटुपुटूचं सोनं दिलं होतं. माणूस आत्महत्या करून स्वतःचं आयुष्य घालवून बसतो. आमच्या सारखी भुतं होऊन राहण्याशिवाय त्याला काही साध्य होत नाही. आतां घरी जाऊन अल्पशा जमिनीत मेहनत करून पीक काढ. थोडी जमीन खंडाने कर. शेतीच्या धंद्यात फायदाच फायदा असतो. कोणतीही स्त्री नवऱ्याला फुकटचा पुक्खा झोडू देत नाही. मेहनत करणाऱ्या नवऱ्याबद्दलच तिच्या मनांत आदर असतो. आळशी नवरा असेल तर त्याला बायकोकडून कधीच मान मिळणार नाही."

भुतिणीने जणूं त्याच्या थोबाडीतच मारल्यासारखं लखुजीला वाटले. त्याला त्याच्या आळशीपणाबद्दल व उडाणटप्पूपणाबद्दल लाज वाटली. त्याच्या मनात ज्ञानोदय करणाऱ्या भुतिणीला तो नमस्कार करायला निघाला. पण ती तेथे होती कोठे?

लखुजी तेथून घरी आला तेव्हां जानकीने दार उघडून त्याला विचारले–"ओहो, तू पैशांची भीक मागायला या मध्य रात्रीच्या वेळी भुतांकडे गेला होतास का?"

लखुजी दचकला. म्हणाला-"हे सर्व माझ्या पूर्व आयुष्यात होत होते. आजपासून मी मेहनत करून शेतातून पीक काढायचे ठरविले आहे."

जानकी काही म्हणणार, त्याच वेळी रामजी पाटील घरातून बाहेर आला आणि म्हणाला–"अरे वेड्या, तुला ही अक्कल या पूर्वीच आली असती तर मी स्वतःच तुझ्या आजीला भेटून माझ्या मुलीला पदरात घ्यायला विनंती केली नसती का?"

रामजी म्हणाला ते ऐकून लखुजीबरोबर जानकीलासुद्धा फार आनंद झाला.





बिनव्याजी कर्ज

धर्मपूर येथे सोनूशेट नावाचा सावकार होता. तो गरजूंना कर्ज देऊन त्यांच्याकडून व्याज वसूल करी. त्याला आसपासच्या पांच पंचवीस गावातील लोक ओळखत. तो व्याज जरा जास्तच घेई. कर्जदाराला पिळून काढी म्हणून अनेक कुटुंबे धुळीला मिळाली.

एकदां लोकनाथ नावाचा एक माणूस सोनूशेटकडे कर्ज मागायला आला. त्याला त्याच्या मुलीच्या लग्नासाठी एक हजार रुपये कर्जाऊ हवे होते. लोकनाथ धर्मपूरचाच राहणारा होता. म्हणून सोनूशेटला त्याच्या जमीनजुमल्याविषयी चांगली माहिती होती.

सोनूशेट म्हणाला–"लोकनाथ, तुझ्याजवळ तू राहतोस त्या झोपडीशिवाय काय आहे रे? तू एक हजार मागतो आहेस. मूळ तर सोडूनच दे, व्याजसुद्धा फेडायची तुझ्या अंगात शक्ती नाही. तुझ्या खोपटाची किंमत शे दोनशेच्या वर येणार नाही! म्हणून तू माझ्याकडे कधी तोंड वेंगाडायला येऊ नकोस.'

कर्ज तर दिलेच नाही, पण सोनूशेटने आपल्या झोपडीचा उद्धार करून आपला अपमान केल्याबद्दल लोकनाथला फार वाईट वाटले. तो घरी परत जात असतां वाटेत गावचे पाटील भेटले.

लोकनाथने पाटीलसाहेबांना त्याच्यावर आलेला प्रसंग आणि सोनूशेटने दिलेले उत्तर सांगितले. पाटील स्वभावाने चांगला होता. गांवकऱ्यांना काही मदत करता आली तर करीत असे. त्याने खूप विचार करून लोकनाथला एक उपाय सुचविला आणि म्हणाला-"जर का माझा प्रयत्न यशस्वी झाला तर अनेकांचा फायदाच होईल. नुकसान कोणाचेच होणार नाही. सोनूशेट सावकाराला सुद्धा चांगला धडा मिळेल."

एका आठवड्यानंतर लोकनाथला पुन्हा आलेला पाहून सोनूशेट कपाळाला आठ्या पडलेल्या स्थितीत काही बोलणार इतक्यात लोकनाथ म्हणाला–"मी आपल्या मुलीच्या लग्नाविषयी तुमच्याशी बोलायला किंवा त्या करिता कर्ज मागायला आलो नाही. पाटील साहेब मला म्हणाले की दरबारात त्यांचा कोणी मित्र आहे, त्याला दोन हजार रुपये दिले तर तो माझ्या मुलाला सरकारी नौकरी मिळवून देईल व चांगला सहाशे रुपये पगार मिळेल. तुम्ही मागाल ते व्याज मी द्यायला तयार आहे. तेवढे दोन हजार रुपये दिलेत मोठी कृपा होईल. सोनूशेट आश्चर्यचकित होऊन दोन मिनिटे काहीच बोलला नाही. नंतर लोकनाथला पुन्हां चार शिव्या हासडून माघारी पाठविले व तासाभराने पाटलाकडे स्वतःच पाटीलसाहेबांना भेटायला गेला, म्हणाला–"पाटीलसाहेब, मला नुकतेच कळले की दरबारात तुमचा कोणी मित्र मोठ्या हुद्द्यावर आहे. तुम्हांला माहीतच आहे की सावकारीच्या धंद्यात बरीच देवघेव होते. म्हणून वाटले की दरबारच्या नोकरीत आपला कोणी असला तर बरं. मी दोन हजार रुपये देतो. ही रक्कम बक्षिस समजा माझ्या मुलाला द्या चिकटवून कोठे तरी!" असे म्हणत सोनूशेटनी दोन हजार रुपयांची थैली पाटलां समोर ठेवली.

पाटलांनी ऐटीत मान हलवीत थैली उचलली व म्हणाले–"ठीक, पाहातो प्रयत्न



करून, परंतु काम होईल की नाही हे ठरायला चारसहा महिने, वर्षसुद्धा लागेल!"

"ते मी तुमच्यावर सोडतों." असे सांगून सोनूशेट घरी निघून गेले.

पाटलांनी दुसऱ्याच दिवशी लोकनाथला एक हजार रुपये दिले व उरलेले एक हजार आणखी एका शेतकऱ्याला कमी व्याजाने दिले. त्याला बैलजोडी घ्यायला ती रक्कम हवी होती.

त्यानंतर सोनूशेट अनेकदां पाटलाच्या घरी गेले आणि दरखेपेस पाटलाला आठवण करून देत की त्याच्या मुलाला नोकरीवर लावून द्यावे. प्रत्येक वेळी पाटील सोनूशेटला सांगत की त्यांचा मित्र प्रयत्न करीत आहे व प्रयत्नांला यश मिळाण्याची शक्यता आहे. थोडा वेळ लागणार.

एक वर्ष लोटले पाटलांकडून ज्या शेतकऱ्याने एक हजाराचे कर्ज मागून नेले होते, त्याने कर्ज फेड करीत म्हटले–"पाटील साहेब, संकट समयीं तुम्ही मदत केलीत व ऐन वेळेला बैल विकत घेणे मला शक्य झाले. या वेळी चांगलं पीक निघालं. तुम्ही जे हजार रुपये दिलेत त्याचे व्याज व थोडे पैसे जास्त जोडून मी दोन हजार परत करीत आहे."

त्यानंतर दुसऱ्याच दिवशी पाटलांनी सोमूशेटला बोलावून दोन हजार रुपये परत दिले व म्हणाले–"माझ्या मित्राने खूप प्रयत्न केला. परंतु काम होऊ शकले नाही. त्याने हे पैसे परत आणून दिले."

सोनूशेटला पाटलांवर संशय आला. या या गृहस्थाने दोन हजार रुपयं बिन व्याजी वापरलेच आणि कोणाला कर्जाऊ देऊन व्याज फुकटाचं खाल्लं तर नाही?

सोनूशेटला घरच्या वाटेवर लोकनाथ भेटला. त्याला सोनूशेट म्हणाले–"मी आजपर्यंत पाटलाला एक थोर उदार माणूस मानत आलो. पण वर्षभर त्या गृहस्थाने माझे दोन हजार रुपये कोणाला तरी देऊन फुकटाचे व्याज खाल्लं की!"

लोकनाथ काही उत्तर न देतां नुसते स्मित करून पुढे निघून गेला.





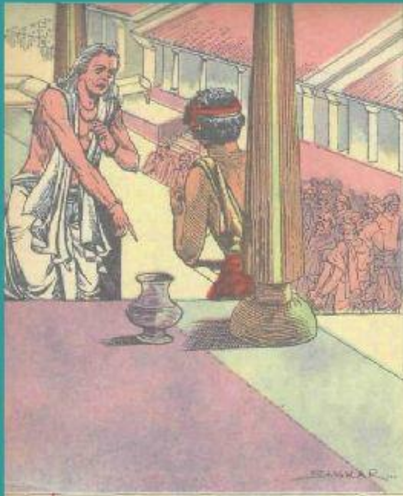
गजानन पंडिताच्या घरी कामधेनूसारखी एक दुभती गाय होती. नंद नावाचा एक माणूस त्या गाईला चारा पाणी घालून तिचे दूध काढी व गजानन पंडिताला निर्भेळ दाट दूधं आणून देई. स्वरकेसरीने नंदला लोभ देऊन त्याने काय करावयाचे ते त्याला चांगले पढवून ठेवले.

गणपतीचतूर्थी पासून अनंतचतूर्दशी पर्यंतचा गणेशोत्सव सुरू झाला. त्या उत्सवाला मुलगी, जांवई व नातूगणेश भट्ट सर्वांना घेऊन जवळच्या कल्याणी नगरी घेऊन यायला गजाननाची बायको गेली होती. त्यांना यायला उशीर झाला.

गजानन पंडितांचे गायन ऐकण्यासाठी व भक्तिरस पान करण्यासाठी दूरदुरून रसिक श्रोते वातापी नगरी येऊ लागले होते. त्या दिवशीच उत्सव प्रारंभ होणार होता. गजानन पंडिताचं गायन गणपती चतूर्थीला सुरू होणार होते.

नंदने स्वरकेसरीने सांगितल्याप्रमाणे पेल्यातल्या पाण्यात ताजे आणलेले दूध ओतून तो गजानन पंडिताला दिला.

गजानन पंडिताने पेल्यातले पाणी मिसळलेले दूध पाहिले व आश्चर्यचकित होऊन विचारले–"नंदा, हे काय रे? आज पर्यंत तू दुधात कधी पाणी घातले नाहीस." गजानन पंडिताने विचारतांच नंद ओरडून म्हणाला–"तो गणपती साक्षी आहे. मी दुधात पाणी घालून आणले नाही. मी शपथ घेऊन सांगतो."



गजानन पंडिताशी नम्रपणे बोलणारा वागणारा नंद त्या दिवशी असा निर्भयपणे ओरडत असलेला पाहून त्या वाटेने जाणारे लोक थक्क होऊन जागच्या जागी थबकले. त्याच वाटेने स्वरकेसरी जात होता. तो थोडा दूर उभा राहिला आणि मनात गुदगुल्या झाल्यासारखा पाहू लागला.

गजानन पंडिताने थोडचाशा रागानेच डोळे वटारून नंदाला विचारलें–"तू शपथ घ्यायलाही तयार झालास काय? घे तरी कोणाची शपथ घेतोस ते? पाहू दे तरी!"

शपथच घ्यावी लागणार हे कळतांच नंदा मागेपुढे करू लागलेला पाहून गजानन पंडिताने दरडावून विचारले–"असं काय पहातो आहेस? शपथ कां नाही घेत?" नंदा घाबरल्यासारखा झाला.

दूर उभा असलेला स्वरकेसरी शिष्टासारखा पुढे येऊन म्हणाला–"तोंडातून निघाल्या बरोबर एवढा राग काढतां का त्याच्यावर? घे रे शपथ सांगितलेले सरळ बोल, समोरचा दिवा विझवून घे शपथ! भिण्याच कारण काय?" असे म्हणत त्याची समजूत घालीत असल्याचे त्याने सोंग केले.

नंदा स्वत:ला सावरण्याचा अर्धामुर्धा प्रयत्न करीत धीर करून समोरच्या खोलीत सोन्याच्या गणेशमूर्तीसमोर जळत असलेल्या दिव्या समोर जाऊन उभा राहिला कांपऱ्या आवाजात म्हणाला–"मी जर दुधात पाणी घालून आणलं असेल तर माझे दोन्ही हात गळून पडू देत, नाही तर तसं म्हटलं असेल तर माझा गळा पडू दे!" असे म्हणत त्याने दिवा विझविला आणि डोळे घट्ट बंद करून घेतले.

गजानन पंडित थक्क होऊन पहात राहला. त्याचा कंठावरोध झाला. त्याच्या तोंडावाटे शब्दच फुटेचनात.

"ओ हो, येथवर गोष्ट आली होती वाटतं!" असं चार माणसं बोलत असतां स्वरकेसरी म्हणाला–"शपथ घे म्हणून म्हणायचं म्हणजे थट्टा का हो?" नंदाने स्वरकेसरीचा आवाज ओळखून डोळे उघडले

आणि आपले हात जागच्या जागी असल्याचे पाहून घाईघाईने स्वरकेसरी होते तिकडे धावला.

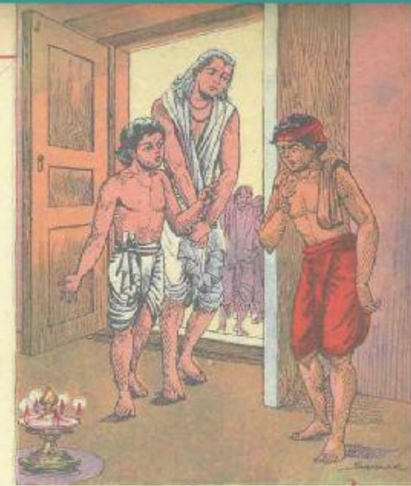
त्याच वेळी बालगणेश भट्ट धांवत तेथे आला व म्हणाला–"आजोबा, मी गाडीतून उतरून धावत पुढे आलो. आजी वगैरे गाडीतून येत आहेत." असे म्हणत त्याने आजोबांकडे पाहिले व निश्चेष्ट उभा राहिला. तेथे जमलेल्या लोकांनी सांगितलेले ऐकल्यावर ओठ घट्ट दाबून आणि कंबरेवर दोन्ही हात ठेवून ताठ उभा राहून म्हणाला–"नंदा, थांब!"

स्वरकेसरी बरोबर निघालेला नंदा मंत्रमुग्ध झाल्यासारखा जागच्या जागी थांबला आणि खोलीत दिवा अजून तसाच तेवत असलेला पाहून घाबरला.

बाल गणेशभट्ट म्हणाला–"तु दिवा चांगला मालवलेला नव्हतास असं वाटतं. म्हणून पुन्हां शपथ घे पाहू!"

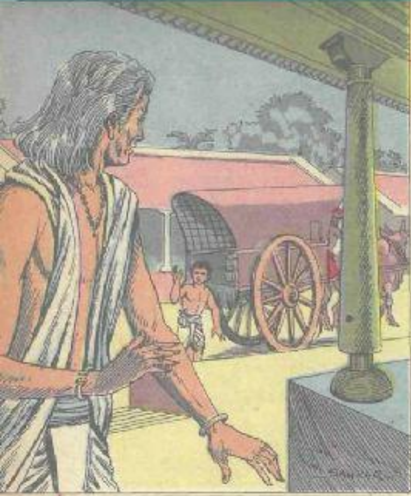
"काही भ्यायचे कारण नाही, जा पुन्हा शपथ घे रे," नंदाच्या पाठीला खूण करून स्वरकेसरीने जायला सांगितले.

बाल गणेशभट्ट त्याला म्हणाला–"नंदा, मी म्हणतो ते बरोबर ऐक. तु असे म्हण. 'मी जर पाण्यात दूध घालून दिलं असेल तर माझे दोन्ही हात गळून पडू देत!' असे म्हणून दिवा मालव."



नंदाला त्याच्या डोक्यावर घागरभर पाणी ओतल्यासारखं झालं. तो थरथर कांपत कांपऱ्या आवाजात म्हणाला–"दादा, मी नाही शपथ घेत! या स्वरकेसरींनी मला सांगितल्या सारखं मी पाण्यात दूध घालून आणलं होते. दुधात पाणी घालून आणलं नव्हतं अशी मी शपथ घेतली होती. माफ करा, मी चुकलो!" असे म्हणत घाईघाईने जाऊन चांगल्या दुधाचा तांब्या घेऊन आला व तो बाल गणेशभट्टच्या समोर ठेवून गुडघे टेकून उभा राहिला.

तेथे जमलेले सर्व लोक हसू लागलेले पाहून स्वरकेसरी सर्वांची नजर चुकवून तेथून निसटला, कित्येक जण त्याच्या शोधार्थ धावले.



तेव्हां बाल गणेशभट्ट जमलेल्या सर्व लोकांकडे पाहून म्हणाला–"पाहिलांत! या शपथा घेणारे आणि घेवविणारे सर्व लबाड आहेत! शब्द बदलून सत्यावर पांघरूण घालणारे लबाड आहेत. भोळ्याभाळ्या लोकांना फसविणारे फसवे लोक आहेत!"

"होय रे बाबा! तू लहान आहेस, परंतु तू म्हणालास ते बरोबर आहे, सर्वांचे डोळे उघडले!" या शब्दात मुलाची प्रशंसा करीत आणि गजानन पंडिताचा अवरोधलेला कंठ मोकळा झाल्या बद्दल आनंद मानीत सर्व लोक तेथून निघून गेले.

गणेशभट्ट म्हणाला–"आजोबा! तुम्ही इतके मोठे आणि विद्वान आहांत; तरी भोळ्या भाबड्या लोकांसारखे या आणाशपथांवर कसा काय हो विश्वास करतां? आश्चर्यच आहे बुवा!"

गजानन पंडिताने बाल गणेशभट्टला पोटाशी घट्ट आवळून धरले व म्हणाले–"होय, बाबा गणेशा!" असे म्हणत असतां रस्त्यावर गाडी येऊन थांबली.

गजानन पंडिताने डोळे उघडून पाहिले, पण बाल गणेश नव्हता. त्याच वेळी बाल गणेश गाडीतून उडी मारुन बाहेर येत असलेला दिसला.

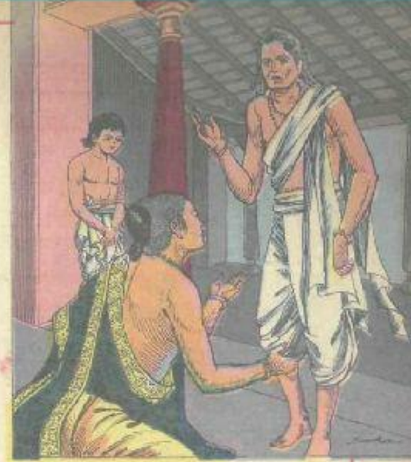
गजानन पंडिताच्या चेहऱ्यावर आनंदाबरोबर एक ज्योती झळकली. "गणेशा!" असे म्हणत अत्यंत आनंदाने आनंदभैरवीचे स्वर काढीत असल्यासारखे ओरडले.

गोष्ट संपवीत पावन मिश्र म्हणाले–"मुलांनो, तर आतां सांगा प्रथम बाल गणेश भट्ट म्हणून आला होता तो कोण रे? सांगा पाहू!" असे त्यांनी म्हणतांच मुले म्हणाली–"आणखी कोण? आपला गणपतीच, वातापी गणपतीच!" त्यांच्या स्वरांत मोठ्यांनी ही आपला स्वर मिळविला, पावन मिश्र पुन्हां सांगू लागले–

"आजोबा!" असे म्हणत गणेश भट्ट हात पुढे करून येत असतां–"गणेशा!" म्हणत गजानन भट्टने नातवाला उचलून घेतले व नातवाला म्हणाले–"गणेशा! गणपतीने आमच्यावर अनुग्रह करून तुझे रूप घेऊन आला आणि आपले घर पवित्र केले. हे गजाननचे देऊळ आहे!" असे म्हणत साठी उलटलेल्या त्या म्हाताऱ्याने लहान मुलांसारख्या उड्या मारायला सुरवात केली आणि "तांडव नृत्य करीत गजानन धिमिकिट..." म्हणत आनंदभैरवी राग म्हणायला सुरवात केली. त्यांच्या त्या गायनाचा प्रतिध्वनी घंटेचा आवाज होतो तसा सर्व गावभर दुमदुमला.

गावभर पसरलेल्या त्या आनंदभैरवाच्या स्वरात मग्न होऊन स्वरकेसरी धावत येऊन गजानन पंडिताचे पाय धरून म्हणाला–"गुरुदेव! आपण क्षमा केली असे म्हणे पर्यंत पाय सोडणार नाही."

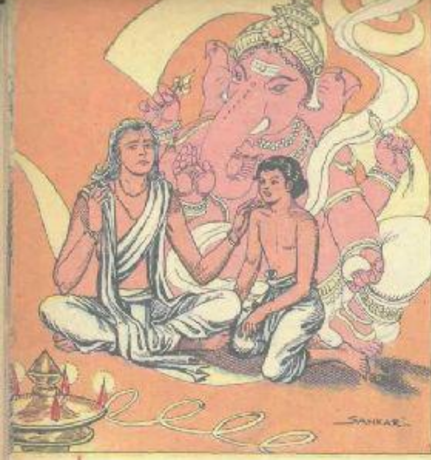
गजानन पंडिताने चट्टदिशी खाली वाकून स्वरकेसरीला दोन्ही हात धरून उभे केले व म्हणाले–"स्वरकेसरी! आपण निमित्त मात्र असतो. ही सर्व त्या गणपतीची लीला आहे! तुम्ही संगीत शास्त्राचे मंथन केलेले आहे. मी भक्ति व प्रेम यांना महत्व देऊन भक्तिरसात निमग्न होऊन गाणे म्हटले तरच संगीत उच्च दशेला पोचले असें मानतो, एवढेच. आतां या पुढे सोन्याच्या गणेशमूर्ती सर्व तुझ्याच. हे सर्व सत्कार मला नकोसे वाटू लागले आहेत, या पुढे मी संगीत सभांतून कधी गाणे म्हणणार नाही."



असे म्हणतांच बाल गणेश भट्ट म्हणाला–"आजोबा! तुम्ही घरात बसून स्वतःच्या हौसेखातर गाऊ लागलात तर ते नाही चालणार.

गजानन पंडिताने हात जोडून गणपतीचे नमन केले व म्हणाले–"हे विघ्नहर्त्या गणनायका! तू माझ्या नातवाच्या तोंडी जो उपदेश केलास. आजपर्यंत मी तुझ्या इच्छेप्रमाणेच गायन करीत राहलो. यापुढे तुझे स्तवन करण्यासाठीच गायन करीन. एकणाऱ्याच्या हृदयात तू वास कर. सत्कार समारंभांपासून मात्र मला वांचव."

तेव्हां स्वरकेसरी म्हणाला–"गुरुदेव! आपण रचिलेली भक्ति गीते आपण म्हणतां



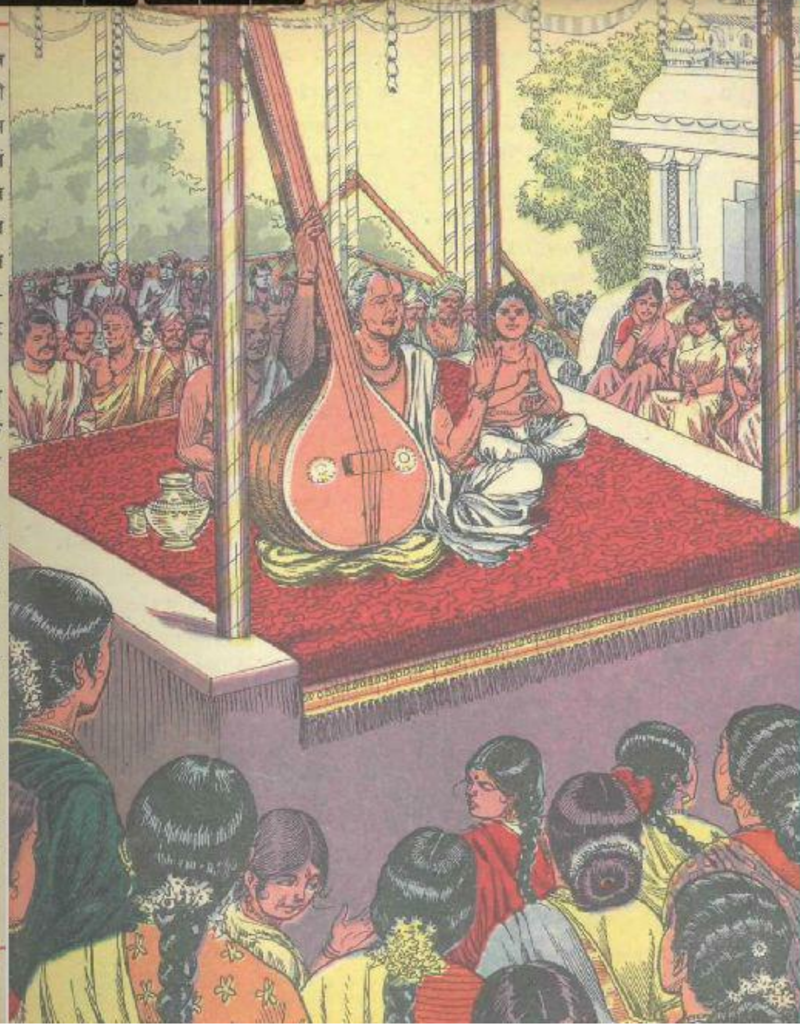
त्या पद्धतीने गाणाऱ्या व्यक्तीसच सुवर्ण मूर्ती लाभेल. अशा तऱ्हेने तरी आमच्या हृदयात तुमच्या सारखीच भक्ति भावना उत्पन्न होवो असा आशीर्वाद द्यावा!" असे म्हणत स्वरकेसरीने ओंजळ पुढे केली.

गजानन पंडिताची षष्ठ्याब्दी पूर्ती आली. त्या संदर्भात ते नकोनको म्हणत असतांही त्या दिवशी संध्याकाळी वातापि गणपतीच्या समोरच्या पटांगणात एक मोठी सभा झाली पुष्पमालांनी सजविलेल्या सभा पीठावर षष्ट्ब्दीपूर्ती उत्सव समारंभ थाटा-माटाने पार पडला.

गजानन पंडित हात जोडून म्हणाले– "कित्येक थोर पुरुषांनी संगीत आणि-कविता भक्तीलाच अर्पण केली आणि तोच सन्मार्ग म्हणून मानले. त्या सर्वांना मी नमन करतो. माझाही तसाच विश्वास आहे. त्याहून जास्त माझ्यात स्वतःचं विशेष असे काही नाही." असे सांगून अनेक राग गुंफून रागगुच्छ गणपतीचे कीर्तिगान करीत गजानन पंडिताने प्रस्तुत केले. ते गायन ऐकत असतां नृत्य गण-पतीचे जे स्वरूप श्रोत्यांच्या अंतरपटलावर अंकित झाले ते सर्वकाळ राहून गेले.

वातापि नगराच्या इतिहासात गजानन पंडिताचे चरित्र सुवर्णाक्षरांनी लिहिले गेले आहे, असे सांगून पावन मित्राने गजानन पंडिताची कथा संपविली.

एके दिवशी बरीचशी मुलं व त्यांच्या पाठीमागे गर्दीकरून उभे राहलेले मोठे लोक एका चित्रकाराला लक्षपूर्वक पहात होते व ते चित्र काय असावे या विषयी परस्परांना विचारीत होते. त्या चित्रात एक विचित्र हरिणाचे चित्र होते. ते हरिणाचे भूत असावेसे भासे. त्याच वेळी पावन मिश्रांनी सभा मंडपात पाऊल टाकले व मुले उत्सुकतेने व कुतूहलाने हरिणाचे चित्र पहात असल्याचे ओळखले व म्हणाले–"मुलांनो! या बसा, ती कथा मी सांगतो, ऐका!" असे सांगून गोष्ट सांगू लागले :



इंद्राने सगर चक्रवर्ती राजाच्या यज्ञासाठी म्हणून सोडलेला घोडा धरला आणि बांधून ठेवला. वृद्ध राजाचा यज्ञ निर्विघ्न पार पडला नाही. इंद्राने घोडा चोरून नेला.

वृद्ध महाराजांचा मुलगा असलेल्या अभिनंदन नावाच्या मुलाने इंद्राला त्याचा भाग न देता यज्ञाचा आरंभ केला. इंद्राला भयंकर राग आला व त्याने कालाला पोटभर खायला प्यायला घालून अभिनंदनाचा यज्ञ उध्वंस कर अशी विनंती केली.

काल हा वेळेचा अधिपती. प्राणिमात्राच्या जीवन मरणाचे मूळ कारण कालाला यम धर्मराज असे ही म्हणतात.

कालाने यज्ञपुरुषाचे आवाहन केले व अभिनंदनाच्या यज्ञाच्या होमकुंडातून एक महाभयंकर असे प्राणिस्वरूप भूत निर्माण केले. तसे भूत पूर्वी कधीकोणी पाहिले किंवा एकले ही नव्हते की त्याच्या विषयी काही माहीत ही नव्हते. म्हणून ऋत्विज अध्वर्यू वगैरे सर्व त्याला पाहून घाबरून पळाले यज्ञवेदिका नष्ट झाली.

अभिनंदन हा गणेशभक्त होता. त्याचे गुरु वशिष्ठ म्हणाले–"राजा, मध्ये असे विघ्न येईल असे समजूनच होमकुंडा समोर मोठे स्वस्तिका पीठ तयार करविले होते. स्वस्तिक हे गणेशाचे चिह्न आहे. गणपतीचे प्रतिरूप म्हणून हळदीची एक गोळी करून स्वस्तिकाच्या केंद्रस्थानी ठेव व तिला नमस्कार कर! ते स्वस्तिक हे विघ्न दूर करील राजाने तसे केले.

रांगोळीने काढलेल्या त्या स्वस्तिक केंद्रातून एका अत्यद्भुत नादाचे कंपन बाहेर आले व त्या महाभयंकर भूताला जणु काही गिळून टाकले. रांगोळीचे कण मोठ्या उंदरासारखे बदलले, कित्येक राक्षसी मुंग्या त्या भुताच्या सर्वांगावर चढल्या आणि त्याचा चावा घेऊ लागल्या ते भयंकर भूत जमिनीवर गडबडा लोळू लागले आणि क्षणार्धात अदृश्य झाले.





भितरा युवराज

फार प्राचीन काळातील गोष्ट आहे, इराण देशात एक युवराज होता. तो सर्व तऱ्हेने योग्य होता, परंतु चंद्रावर डाग असतो तसा भितरेपणा त्याच्यात होता. युवराजाला विसावे वर्ष लागून गेल्यावर त्याचे वडील वारले. म्हणून त्याच्या राज्याभिषेकाची तयारी सुरू झाली.

त्या देशात एक प्रघात होता. जो कोणी युवराज गादीला वारस असे त्याला सिंहाशी द्वंद्व युद्ध करावे लागत असे. युवराजाशी द्वंद्व युद्ध करण्यासाठी मंत्र्यांनी एक सिंह तयार करून ठेवला. त्या सिंहाचा विचार मनात येताच युवराजाचे हातपाय गारठले. म्हणून उद्यांच राज्याभिषेक असल्याचे ऐकल्यावर युवराज आपल्या घोड्यावर बसून मध्यरात्र उलटल्यावर निघाला आणि देश सोडून निघून गेला. युवराज तीन दिवस सतत घोड्यावरून जात आणखी एका देशात येऊन पोंचला. त्या देशाचे सृष्टिसौंदर्य अद्भुत होते. गगनचुंबी वृक्ष वनस्पती, नद्या आणि पर्वत यामुळे तो प्रदेश फारच रमणीय दिसत होता. एका जागी मेंढरं चरत असलेली दिसत होती. जवळच एक धनगराचा मुलगा एका बांसुरीवर आनंदाने गाणे वाजवीत होता.

युवराजाने त्याला हाक मारली व त्याची ओळख करून घेतली. नंतर तो धनगर युवराजाला आपल्या घऱ्याकडे बोलावून घेवून गेला. तेथे मालकाने युवराजाला जेवायला वाढलं व विचारलं–"आपण कोण! कोठले राहुणारे?"

"अहो, मी एका देशाचा युवराज आहे. मी आपलं नाव नाही सांगणार. परिस्थिति अनुकूल नसल्याकारणाने मी देशभ्रमण करतो आहे. तूर्त मी कोठे एकाच जागी



फार दिवस रहातही नाही." युवराज फार दुःखाने म्हणाला.

"तर मग आपण आमच्याच घरीं रहा की! तुम्हांला कोणत्याही वस्तूची उणीव भासू देणार नाही. केव्हांतरी चांगले दिवस येतीलच!" तो शेतकरी म्हणाला.

युवराजाने त्या शेतकऱ्याचे आतिथ्य स्वीकारले. तो दररोज धनगराच्या मुला-बरोबर मेंढरे चरायला कोठेतरी जंगलात किंवा धबधब्याजवळ जात असे.

एकदां युवराज मेंढरांबरोबर डोंगराच्या टोकापर्यंत गेला. तेथे पुष्कळ मेंढरांचे कळप व धनगरांची पोरे होती. त्याच वेळी दुरून "सिंह! सिंह!" असा ओरडा ऐकू आला. धनगरांची सर्व मुलं हातांत जो दगड काठी आली ती घेऊन ओरडा ऐकू आला त्या दिशेला धावू लागले.

युवराज ज्या धनगराच्या मुलाबरोबर आला होता तो मुलगा युवराजाला म्हणाला–"चल आपण त्या सिंहाला ठार करू या!" परंतु युवराज तर भीतीने गारठला जागचा हलला देखील नाही. तोंडावाटे शब्दही उमटला नाही. तो मुलगा क्षणभरच थांबला व युवराजाकरितां न थांबतां सिंहाला मारायला धावला.

थोड्या वेळाने धीर करून युवराज स्वतःचा जीव वांचविण्यासाठी झाडावर चढून पानांच्या आड लपून बसला काही वेळाने धनगरांची पोरे विजयोत्सवाने हसत परतली. त्यांनी मारलेल्या सिंहाला उच-लून बरोबर आणलं होते.

युवराजाने ते सर्व पाहिले व त्याला त्या मुलांसमोर यायला सुद्धा लाज वाटली. त्या धनगराच्या पोरात जेवढं धाडस आहे तेवढं देखील आपल्यात नाही या बद्दल तो फारच शरमिंदा झाला. मेलेल्या सिंहाला पाहून त्याचे पाय थरथर कापत होते. धनगरांची मुलं निघून गेल्यावर युवराज झाडावरुन उतरुन खाली आला आणि त्या गावात पुन्हां पाऊल न टाकतांच दुसऱ्याच दिशेने निघून गेला.

आणखी तीन दिवस प्रवास केल्यावर युवराज एका वाळवंटाच्या प्रदेशात आला. तेथें एका सैन्याचा पडाव पडलेला होता व त्यांचे तंबू वगैरे दिसत होते. त्या सैन्याच्या प्रमुखाने युवराजाला प्रेमाने बोलावून त्याच्या जेवणाखाण्याची व्यवस्था केली. शेतकऱ्याला त्याने सांगितले होते तसे तो देश भ्रमण करीत असल्यासे सांगितले व एका देशाचा युवराज असल्याचे ही सांगितलं.

"आपण आमच्या सैन्यातले एक सैनिक म्हणून राहावे आपल्याला कोणतीही उणीव भासू नये याची आम्ही काळजी वाहू. चांगले दिवस कधी तरी येतीलच." सेनापती म्हणाला. युवराजाने त्या गोष्टीस होकार दिला.

तेथें त्याला कोणत्याही तऱ्हेचा त्रास झाला नाही. परंतु एके दिवशी सर्व सैनिक घोड्यावर बसून निघाले तेव्हां युवराजाला बरोबर निघायला सांगितले. त्याने विचा-रले–"तुम्ही कोठे निघालात?"

"शेजारच्या डोंगरात सिंह आहेत. त्यांची शिकार करायला निघालो आहो. कित्येक दिवस युद्ध करावें न लागल्यामुळं साहस व शौर्य दोन्हीत बोथटपणा येऊ लागला आहे. तो जाण्यासाठी शिकार ही एक उत्तम साधना आहे!" सैनिक युद्धो-न्माद दर्शवीत म्हणाले.



युवराजाला सुटकाच नव्हती. आतां जाणं भागच होतं. परंतु त्याची छाती धडधडत होती. आत्मरक्षणासाठी सुद्धा सिंहाशी झुंज द्यायला, साहस न करणाऱ्या युवराजाला, सिंहाला शोधत निघालेल्या लोकांना पाहून ते सर्व खरोखर साहसी व शूर असले पाहिजेत असे वाटले.

सैनिक डोंगरात शिरल्या बरोबर युव-राजाने आपल्या घोड्याला दुसऱ्याच दिशेने वळविले. काही दिवस प्रवास केल्यावर तो एका मोठया शहरात येऊन पोहोचला. हेरांच्याकडून त्या देशाच्या राजाला कळले की हा कोणी देशभ्रष्ट झालेला युव-राज आहे. तेव्हां राजाने युवराजाला



आपल्या वाड्यात बोलावून घेतले राजाला जो मानमरातब मिळायला हवा, तो सर्व त्याला दिला. चांगले दिवस येई पर्यंत त्याने त्याच्याचकडे रहावे, असे त्या नगराच्या राजाने सुचविले.

त्या राजाला एकुलती एकच मुलगी होती. ती सुंदर होती व हुशारही होती. या देशभ्रष्ट राजाला कोणत्याही प्रकारे दु:ख होऊ नये यासाठी ती त्याच्या बरोबरच बोलण्यास व त्यांची करमणूक करण्यास त्याच्याकडे येऊ लागली.

युवराज त्या गावी आला. त्या दिवशी संध्याकाळी जेवणखाण झाल्यावर युवराज व राजकन्या दालनात बोलत बसले असतां त्या दालनाच्या बाहेर भयंकर आवाज आला. धडधडत्या छातीने युवराजाने राजकन्येला विचारले–"हा कसला आवाज?"

ती म्हणाली–"काही नाही आमच्या काळ्या नोकराची जांभई आहे!"

युवराजाला वाटले की काळा नोकर म्हणजे कोणी निग्रो किंवा हबशी असावा. परंतु माणसाला जांभई आली तर इतका मोठा आवाज होतो हे कसं काय आणि असा आवाज करणाऱ्या नोकराला राजकन्या रागावत कशी काय नाही, याचे युवराजाला आश्चर्य वाटले.

आणखी काही वेळ बोलत राहिल्यावर राजकन्या म्हणाली–"झोपायची वेळ, झोपा आतां, स्वस्थ." आणि तिने दार उघडले. त्याबरोबर युवराजाच्या पोटात 'धस्स' झाले. दाराबाहेर काळा सिंह होता.

"घाबरू नका! भ्यालात तर रानटी जनावरे भिणाऱ्यावरच तुटून पडतात, माहीत आहे ना! हा तर माझा पाळलेला सिंह आहे! मीच त्याची देखरेख करते. नेहमी तो माझ्या-बरोबरच हिंडतो-फिरतो." असे सांगून राजकन्येने सिंहाच्या आयाळीवर कुरवाळीत हात फिरविला.

युवराज काही वेळ निश्चेष्ट पडून राहिला. त्यानंतर राजकन्या सिंहालाबरोबर घेऊन निघून गेली.

त्या दिवशी रात्री युवराजाला झोपच लागली नाही आपल्याला झोप न येण्याचं कारण भय आहे, सिंह नाही, हे त्याच्या चांगले लक्षात आले. धनगराच्या पोरांनी सिंहाला ठार केले. सैनिकांनी सिंहाची शिकार केली. राजकन्येने स्वत: सिंहाला माणसाळले. त्यांना भय वाटलं नाही, मला वाटलं आहे.

हे कळल्यावर युवराज उजाडायच्या आतच घोड्यावर बसून कोणाला काही सांगितल्याशिवाय स्वदेशीकडे निघाला युवराजाला परत आलेला पाहून मंत्री नातेवाईक व दरबारी सर्वांना अत्यानंद झाला.

"मी सिंहाशी द्वंद्वाला तयार आहे. आवश्यक सर्व तयारी करा." युवराज म्हणाला. दुसऱ्याच दिवशी युवराज व सिंह यांच्या द्वंद्वासाठी तयारी करण्यात आली.

युवराज एक काठी घेऊन मैदानात येऊन उभा राहिला. तेथे सिंहाचा पिंजरा आणण्यात आला आणि सिंहाला बाहेर सोडण्य.त आले.

पिंजरा उघडतांच एक डरकाळी फोडून सिंह बाहेर उडी मारून मैदानात आला. युवराज जागचा हलला नाही. सिंह त्याच्या चारीबाजूला घिरट्या घालून त्याच्याजवळ येऊन बसला व युवराजाचे हात चाटू लागला. तो पाळलेला सिंह होता. ती गोष्ट मंत्र्यांनी युवराजाला प्रथम सांगितली नव्हती. युवराजाचे धैर्य व साहस सिद्ध झाले.

लगेच राज्याभिषेकाची निमंत्रणे राजे रजवाड्यांकडे पाठविण्यात आली. शेतकऱ्याकडे, धनगराच्या मुलाकडे, वाळवंटातल्या सेनापतीकडे, सैनिकांकडे, राजाकडे व त्याच्या मुलीकडे सुद्धा निमंत्रणे पोचती झाली, सर्वलोक आले.

राज्याभिषिक्त युवराजाला अहेर करण्यात आला, त्यावेळी राजा म्हणाला–"मी इतर काहीं अहेर आणलेला नाहीं. मी फक्त मुलीलाच घेऊन आलों आहे तिचा स्वीकार कर." युवराजाने राजाकन्येशी विवाह केला आणि दीर्घकाळ सुखाने राज्य केले.

